

«Литература аабыта» программа аннотацията

«Литературнай аабыта» предмети уерэтэргэ онобуллубут улэлиир бырагыраамма Захарова Л. В. Литература аабыта: улэлиир бырагыраамма: 1-4 кылаас» – Дьокуускай: Бичик, 2013 тирэбирэн оноһулунна.

Үөрэтэр кинигэлэр:

- Л.В.Захарова, У.М. Флегонтова. Литература аабыта. 3 кылаас. Дьокуускай, «Бичик», 2017 с.

- Л.В.Захарова, У.М. Флегонтова. Бэйэ аабыта. 3 кылаас. Дьокуускай, «Бичик», 2017 с.

- Л.В.Захарова, У.М. Флегонтова. Ыалынан аабыта. 3 кылаас. Дьокуускай, «Бичик», 2017 с.

Үөрэх бырагырааммата Федеральнай государственнай үөрэх стандартыгар, "Россия гражданинын лиичинэһин сирин- майгытын сайыннарыга уонна иитиигэ кэнсиэспсийэтигэр", үөрэх биридимийэтин үөрэтии түмүктэригэр олобуран сурулунна. Бу үөрэх бырагырааммата доруобуйаларынан хааччахтаах оһолорго (тнр вариант 5.1, зпр вариант 7.1) үөрэх стандартынан барсар. Доруобуйаларынан хааччахтаах оһолорго үөрэх базиснай бырагырааммата, сыана туруута чэпчэкирик бэриллэр.

Бастакы сүһүөх оһуолаһа литература аабыта - уус-уран айымньыны үөрэтии уонна тылы сайыннары курдук икки хайыһаны тутуһар сүрүн биридимийэттэртэн биридэстэрэ. Биридимийэт оһо ааһар үөрүйэһин, тылынан уонна суругунан санатын сайыннары сүрүн оруоллаах. Оһоһо ааһар уонна тиэкиһи кытта үлэлиир үөрүйэх инмит эрэ буоллаһына, кини атын биридимийэттэргэ ситиһиилээхтик үөрэнэр кыаһы ылар.

Биридимийэт оһо сааһыгар сөптөөх өйү-санааны инэрэр, айар, толкуйдуур дьобурун, майгытын- сигилитин, тылын-өһүн сайыннары, аабыта эйгэтигэр киллэрэр, кинигэһэ интэриэһи үөскэтэр, ааһар баһаны олохсатар, уус-уран айымньы тыл искусствота буоларын өйдөтөр, оһо бэйэтэ сайдар, дьону кытта бодоруһар кыаһын олохсатар. Аабыта оһо лиичинэс быһыытынан сайдарыгар, тулалыыр эйгэтин өйүнэн-сүрөһинэн, дууһатынан ылынарыгар суолтата улахан. Бу этиллэр санаа **биридимийэт сүрүн сыалын** быһаарар:

- аабыта араас көрүнүн олохсатуу;
- уус-уран айымньы тиэкиһи кытта үлэһэ оһо тылын-өһүн сайыннары;
- араас көрүннээх информациянан үлэлиир үөрүйэхтэри инэрии;
- оһону уус-уран айымньыга сыһыары, айымньыны истэргэ, тылга болһомтолоох буолууга иити;
- оһо тус олоһун айымньы нөһүө сир-майгы сыаннастарынан байыты;
- оһо литературатын эйгэтигэр киллэрии; кинигэһэ интэриэһи, ситимнээхтик, тиһиктээхтик ааһар баһаны үөскэтии;
- тиэкиһи уонна кинигэни кытта үлэлиир үөрүйэһи инэрии, үөрэх уонна научнай- биллэрэр тиэкиһинэн үлэ бастакы үөрүйэхтэрин олохсатуу.

Сыалы ситиһэргэ **маннык соруһтар тураллар:**

- аабыта араас ньымаларын баһылааһын;
- тиэкиһи кытта үлэ сүрүн сатабылларын инэрии;
- наадалаах литератураны булан туһаны;
- аабыта интэриэһи үөскэтэн, кинигэһэ тапталы инэрии;
- айан кэпсиир уонна суруйар үөрүйэхтэри сайыннары;
- норуот тылынан уонна уус-уран айымньытын духуобунай ис номоһун нөһүө изиини уһугуннаран, олох араас көстүүтүгэр сирдээх сыһыаны үөскэтии;
- уус – уран айымньы тылыгар болһомтолоох буолууну ситиһи;

Төрөөбүт уонна араас омук литературатын араара өйдөөн, ол нөһүө норуоттар доһордуу сыһыаннарын олохсатуу.с-уран айымньы тыл искусствота буоларын аабыта уроогар ааһан, тыл

уруогар ырытан, айымньыны ырытар үлэбэ тылы тэннээн, ааптар этэр санаатын, иэйиитин өйдүүр. Үөрэнээччи айымньы дьоруойдарыгар бэйэтин сыһыанын быһаарар, суруйааччы уонна айымньы туһунан санаатын этэн, сыһыанын көрдөрөр.

III. Үөрэх былааныгар үөрэх предметин миэстэтэ

Үөрэх федеральнай базиснай былаанын үһүс барыйааныгар олобуран, литературнай ааҕыны үөрэтиигэ 3 кылааска – нэдиэлэбэ 2 чаас, сылга барыта 68 чаас бэриллэр.

Нэдиэлэбэ 2 чаас. Сылга 68 чаас.

1 чиэппэр – 17 чаас

2 чиэппэр – 14 чаас

3 чиэппэр – 18 чаас

4 чиэппэр – 19 чаас

IV. Ытык өйдөбүллэри үөрэх предметин ис хоһоонугар киллэри

2009 с.ылыныллыбыт «Россия гражданынын личноһын сиэрин-майгытынсайыннары уонна иитии концепцията» федеральнай государственнай үөрэх стандартарын методологической төрүтүнэн буолла.

Концепция Россия гражданынын личноһын иитиигэ, сайыннарыга 10 сүрүн национальной ытык өйдөбүлү ылар. Онно киирэллэр:

1) Ийэ дойдуга, бэйэ сиригэр-уотугар, норуотугар таптал, бэриниилээх буолуу;

2) Биир санааланы, крдыктаах быһыы, аһыныгас амарах сүрэхтээх, чиэстээх, дьонуннаах буолуу;

3) Ийэ дойдуга сулууспалааһын, сокуону тутуһуу, бэрээдэктээх буолуу;

4) Дьиз-кэргэннэ, ыалга тапталлаах, бэриниилээх буолуу. Доруобуйа, уйгулаах олох.

5) Үлэ, төрүт дьарык. Үлэбэ ытыктабыл, дьулуур, дьаныар.

6) Билиини сыаналааһын.

7) Итэбэл, духуобунас өйдөбүллэрэ.

8) Төрөөбүт литература – барба баай.

9) Ийэ айылба. Ытык сир, харыстанар сир. Сир – планета. Айылбаба харыстабыл.

10) Сир үрдүгэр эйэ, элбэх омук култуурата, киһи аймах сайдыта.

Онон бу ытык өйдөбүллэри «Литературнай аабыы» үөрэх предметин ис хоһоонугар уус-уран айымньыга норуот историятын, култууратын, олобун төрүт үгэһин, сиэрин-майгытын нөңүө киирэн сылдыар.

V. Үөрэх предметин үөрэтин түмүгэ

Ытык өйдөбүллэри үөрэнээччигэ ингэрии түмүгэ:

1. Төрөөбүт дойдунан, дойду историятын уонна норуоттарынан киэн туттуу санаатын олохсатар.

2. Атын омук историятыгар уонна култууратыгар убаастабыллаахтык сыһыаннаһар.

3. Үөрэнэр баҕаны, бэйэни сайыннаар.

4. Бодоруһууга майгы- сигили нуорматын, бэйэ эппиэтинэһин сайыннаар, салайынар.

5. Эстетическай сыһыаны олохсатар.

6. Сизрдээх быһыыны, атын дьонго амарах сыһыаны сайыннаар.

7. Бииргэ үлэлиир сатабылы сайыннаар.

8. Үтүө сыһыаннаах бодоруһууну ингэрэр.

9. Мөккүөрдээх түгэнтэн сатаан тахсар үөрүйэҕи үөскэтэр.

10. Айымньылаах үлэбэ баҕаны үөскэтэр, сэрэхтээх, чөл олох туһунан өйдөбүлү, сыһыаны олохсатар.

Үөрэх сатабылларын сайыннары түмүгэ:

1. Араас тизкиһи ис хоһоонноохтук ааһар, үчүгэйдик толкуйдаан сангарар, тылынан уонна суругунан тизкиһи онорор.
2. Сорудаһы толорорго сана араас көрүннэрин, ньымаларын баһылыыр.
3. Сэһэргэһэр кинитин болбойон истэр, кэпсэтэргэ бэлэм, кэпсэтиигэ араас санаа үөскүүрүн өйдүүр, бэйэ санаатын тиздэргэ кыһаллар, дакаасты сатыыр.
4. Тэнниир, ырытар, түмэр, түмүктүүр, наардыыр, маарынныыры, хардарыта сибээһи, төрүөтө булар, хайа баһарар тиэмэһэ кэпсэтэһиигэ кыттар.
5. Атын биридимизтэри үөрэтэргэ "Литература ааһыта" төрүт буоларын уонна биридимизтэр алтыһыларыгар; гуманитарно-эстетическэй хайысхалаах биридимизтэр икки ардыларынааһы сибээстэри өйдүүр.
6. Үөрэх дьарыгын сыалын уонна соруугун өйдүүр, сөптөөх ньымалары булан туттар, туһанар.
7. Үөрэх дьарыгын туруоруллубут сруктарга олобуран былаанныыр, хонтуруолланар уонна сыаналанар, ситиһиигэ тиздэр ордук көдүүстээх ньымалары быһаарар.

Тустаах үөрэх биридимизтэрин үөрэтии түмүгэ

1. Уус-уран айымньы омука уонна аан дойду култуурата, сизэр-майгы сыаннастара буоларын уонна баар үгэстэр харыстаныахтаахтарын, кэлэр көлүөнэһэ тиздиллиэхтээхтэрин өйдүүр.
2. Кинигэ - киһи аймак култууратын ураты сыаннаһа буоларын өйдөөн, сиздээх сыһыаны олохсатар.
3. Уус-уран айымньы тыл искусствота диэн өйдүүр, харыстабыллаахтык сыһыаннаһар.
4. Саха сирин уонна Россия элбэх ахсааннаах норуоттарын уус-уран литератураларын духуобунай уонна сизэргэ-майгыга сыаннастарын өйдүүр.
5. Сайдыылаах, үөрэх бары биридимизтигэр ситиһиилээх буоларга тиһиктээх ааһы суолтатын өйдүүр; аан дойду, Россия историятын уонна култууратын, үтүө уонна мөкү сыһыан, сизэр-майгы туһунан бастакы өйдөбүллээх.
6. Ааһы суолтатын, араас көрүннээх тизкис (билиһиннэрэр, үөрэтэр, талар, көрдүүр, чинчийэр) уратытын уонна ис хоһоонун өйдүүр, дьүүллэһиитигэр кыттар, дьоруой араас быһыытын-майгытын сизэр-майгы өттүнэн ырытар, сыаналыыр.
7. Таска уонна искэ ааһы техникатын баһылааһын, аахпыты араастаан уларытыы, уус-уран, научнай-популярнай уонна үөрэтэр тизкистэри ырытарга судургу литературоведческой өйдөбүллэри туһаны салгы ааһааччы тылын-өһүн сайдытыгар суолталааһын өйдүүр.
8. Бэйэ ааһарыгар сөптөөх кинигэни талары сатыыр, тизмэнэн, алпаабытынан каталогтары уонна сүбэлиир испиһэги туһанар, бэйэ ситиһиитин, кыаһын сыаналанар, тупсарынар, эбии дьарыктанарга, информация хомуйарга ыйар-кэрдэр матырыяалынан таба туһанар.

Үөрэх дьылын устата үөрэнээччигэ ирдэбил:

- Кэпсэтэригэр тугу истибэтэбин, өйдөөбөтөбүн ыйыталаһар
- Иһирэх тылы туттан көрдөһөр
- Сөптөөх тылы туттан алһаһын билинэр, аккаастыыры сатыыр
- Тизкис тематын, аатын, сүрүн санаатын тирэх тылларынан сирдэтэн өйдүүр, быһаарар. Тирэх тыллары туттан өйдөөбүтүн кэпсиир.
- Кэпсэтэригэр, ааһарыгар сөптөөх тонун, интонациятын туһанар
- Текст көрүннэрин өйдүүр буолуохтаах.
- Туочукаһа, соппутуойга тохтоон, тыын ылар. Куолаһын уларытар, оруолунан үллэстэн ааһары сатыыр буолуохтаах.

Сыл түмүгэр билиэхтээхтэр уонна сатыахтаахтар:

Ааһар дьобур сайдыытын тускула.

Тиэкиһи сөпкө, өйдөөн (*сыһа аахпытын бэйэтэ кеннөрөн*) таска доргуччу ааҕар. Туочукаҕа, соппутуойга тохтоон, тыын ылар, куолаһын уларытар. Ыйытыы, соруйуу, күүһүрдүү этии интонациятын тутуһар. Оруолунан үллэстэн ааҕар.

Сангарар саҕа сайдыытын тускула.

Тиэкистэн билбэт тылын булан ыйытар. Автор уус тылын, бэргэн этиитин өйүтэр хатыыр. Тылы пааралаан туттар.

Тиэкис ис хоһоонунан ыйытыы эпийэтин кинигэттэн булар. Уопсай ыйытыыга бэйэтин тылынан 2-3 этиинэн эпийэттиир. Тиэкискэ ыйытыы туруорар..

Тиэкис ис хоһоонун автор тылынан сыыс тыла суох сиһилии кэпсиир. Айымньыны оруолунан танар, истибит тиэкиһин сүрүн ис хоһоонун тиһиктээн кэпсиир.

Суруйар дьоһур сайдыытын тускула.

Аахпыт тиэкиһин өйтөн салгыы эбэтэр сирэйин уларытан суруйар

Литературнай билии, дьоһур сайдыытын тускула.

Саха суруйааччыларын ааттарын, айымньыларын билсэр. Тиэкис сүрүн санаатын өйдүүр, ырытар.

Бэйэ аабыыта

Учуутал ис хоһоонун бүтүннүүтүн эбэтэр соробун кэпсээбит кинигэтин кылаас таһыгар ааҕар. Айымньы авторун аатын өйдүүр. Үчүгэй айымньы, суруйааччы диэн өйдөбүл үөскүүр. Библиотекаҕа сылдыар бэрээдэги тутуһар.

Аабыы кээмэйэ

Кылаас	Аабыы тэтимэ	Ейтен аабыы	Кылаас табынан аабыы
1	25-40	9-10	5-7
2	40-60	8-9	10-15
3	60-80	7-8	15-20
4	80-100	6-7	20-30

АННОТАЦИЯ

рабочей программы

по предмету «Якутская литература»

2 класс

базовый уровень

1.Быһаары сурук

«Литературнай аабыы» предмети үөрэтэргэ оноһуллубут улэлиир бырагыраамма тирэбирэн оноһулунна:

• Захарова Л. В. Литература аабыыта: улэлиир бырагыраамма: 1-4 кылаас» – Дьокуускай: Бичик, 2017;

Үөрэтэр кинигэлэр:

- Захарова Л.В., Флегонтова У.М.. Литература аабыыта: 2 кылааска үөрэх кинигэтэ. Дьокуускай, «Бичик», 2016с. («Саха оскуолата» систиэмэ)
- Захарова Л.В., Флегонтова У.М.. Бэйэ аабыыта. 2 кылааска ааҕар кинигэ. Дьокуускай, «Бичик», 2016с. . («Саха оскуолата» систиэмэ)
- Захарова Л.В., Флегонтова У.М.. Ыалынан аабыы: 2кылааска ааҕар кинигэ. Дьокуускай, «Бичик», 2020с. . («Саха оскуолата» систиэмэ)

Үерэх бырагыраамата Федеральной государственной үерэх стандардыгар, "Россия граждaнинын лиичинэһин сизрин- майгытын сайыннарыыга уонна иитиигэ кэнсизэспсийэтигэр", үерэх биридимизэтин үерэтии түмүктэригэр олобуран сурулунна.

II. Үерэх предметин өйдөбүлэ

Бастакы сүһүөх оскуолаҕа литература ааҕыта - уус-уран айымньыны үерэтии уонна тылы сайыннарыы курдук икки хайысханы тутуһар сүрүн биридимизтэртэн биирдэстэрэ. Биридимизт оҕо ааҕар үөрүйэбин, тылынан уонна суругунан санатын сайыннара сүрүн оруоллаах. Оҕо ааҕар уонна тизкиһи кытта үлэлиир үөрүйэх инмит эрэ буоллаҕына, кини атын биридимизтэргэ ситиһиилээхтик үөрэнэр кыаҕы ылар.

Биридимизт оҕо сааһыгар сөптөөх өйү-санааны ингэрэр, айар, толкуйдуур дьобурун, майгытын- сигилитин, тылын-өһүн сайыннара, ааҕы эйгэтигэр киллэрэр, кинигэҕэ интэриэһи үөскэтэр, ааҕар баҕаны олохсута, уус-уран айымньы тыл искусствота буоларын өйдөтөр, оҕо бэйэтэ сайдар, дьону кытта бодоруһар кыаҕын олохсута. Ааҕы оҕо лиичинэс быһыытынан сайдарыгар, тулалыыр эйгэтин өйүнэн-сүрөҕүнэн, дууһатынан ылынарыгар суолтата улахан. Бу этиллэр санаа **биридимизтсүрүн сыалын** быһаарар:

- ааҕы араас көрүнүн олохсутуу;
- уус-уран айымньы тизкиһи кытта үлэҕэ оҕо тылын-өһүн сайыннарыы;
- араас көрүннээх информациянан үлэлиир үөрүйэхтэри ингэри;
- оҕону уус-уран айымньыга сыһыарыы, айымньыны истэргэ, тылга болжомтолоох буолууга иити;
- оҕо тус олохун айымньы нөнгө сизр-майгы сыаннастарынан байыты;
- оҕо литературатын эйгэтигэр киллэри; кинигэҕэ интэриэһи, ситимнээхтик, тиһиктээхтик ааҕар баҕаны үөскэти;
- тизкиһи уонна кинигэни кытта үлэлиир үөрүйэҕи ингэри, үерэх уонна научнай-биллэрэр тизкиһинэн үлэ бастакы үөрүйэхтэрин олохсутуу.

Сыалы ситиһэргэ **маннык соруктар тураллар:**

- ааҕы араас ньымаларын баһылааһын;
- тизкиһи кытта үлэ сүрүн сатабылларын ингэри;
- наадалаах литератураны булан туһаны;
- ааҕыга интэриэһи үөскэтэн, кинигэҕэ тапталы ингэри;
- айан кэпсиир уонна суруйар үөрүйэхтэри сайыннары;
- норуот тылынан уонна уус-уран айымньытын духуобунай ис номоҕун нөнгө ийиини уһугуннаран, олох араас көстүүтүгэр сизрдээх сыһыаны үөскэти;
- уус – уран айымньы тылыгар болжомтолоох буолууну ситиһи;

төрөөбүт уонна араас омук литературатын араара өйдөөн, ол нөнгө норуоттар доҕордуу сыһааннарын олохсутуу.с-уран айымньы тыл искусствота буоларын ааҕы уруогар ааҕан, тыл уруогар ырытан, айымньыны ырытар үлэҕэ тылы тэннээн, ааптар этэр санаатын, ийиитин өйдүүр. Үөрэнээчи айымньы дьоруойдарыгар бэйэтин сыһыанын быһаарар, суруйааччы уонна айымньы туһунан санаатын этэн, сыһыанын көрдөрөр.

Үерэх предметин ис хоһооно

Биридимизт сүрүн ис хоһоонун араас оҕо литературата (Саха, Саха сирин хотугу, Россия, тас дойду араас омуктарын суруйааччыларын айымньылар), научно-популярнай айымньылар арыяллар. Уус-уран уонна научнай-биллэрэр айымньылары тэннээн көрүү тыл искусствотын диригиник өйдүүргэ көмөлөһөр. "Литература ааҕыта" биридимизти атын биридимизтэри кытта ситимнээхтик үерэтии-ырытыы көдүүстээх, олоххо туох барыта ситимнээх биир кэлим диэн өйдөбүлү үөскэтэр.

Биридимизт ис хоһооно:

- "Саҥа үлэтин көрүннэрэ. Бодоруһуу култуурата";

- "Тиэкиһи кытта үлэ көрүннэрэ. Сана-инэ үлэтэ";
- "Уус-уран айымньыга кэрэ уонна сизэр-майгы иитиллиитигэр үлэ";
- "Оҕо ааҕар эйгэтэ. Ааҕы култуурата".

Бастакы салаа - "Сана үлэтин көрүннэрэ. Бодоруһуу култуурата". Манна оҕо ааҕар уонна суруйар, ситэр уонна санарар дьоҕурун, араас түгэннэ үлэтин сана көрүнүн сайыннарыыта көрүллэр. Бырагыраама таска сүһүөхтээн ааҕыттан сыыйа бүтүн тылынан, онтон интонацияҕа, ааҕы тэтимигэр, ис хоһоонноохтук ааҕыга, сыыйа искэ ааҕыга болҕомто ууар, бастакы сүһүөх саха оскуолатын үөрэнээччитэ мүнүүтэҕэ ааҕар нуорматын быһа холоон биэрэр. Начаалынай оскуоланы бүтэрэр үөрэнээччи быһа холоон мүнүүтэҕэ 80-100 тылы ааҕар. Маннык нуорма оҕо бэйэтигэр эрэллээх буолуутун, аахпыт тиэкиһи ис хоһоонун өйдүүрүн үөрэх тиэкистэрин кытта үлэҕэ көбүлүүр.

Биридимизмт ис хоһоонугар истии диэн салаа оҕо тылга, дьон санатыгар болҕомтолоох буоларын, этиллибит кэрчик сүрүн санаатын араарарын, өйдүүрүн, ырытарын, өйдөммөт түгэннэ туоһулаһар ыйытылары биэрэрин ирдиир.

Сананы сайыннарыы (бэйэ санаатын этии, ыйыты биэри, ыйытыга эппиэт, кэпсэтиһии, кэпсээһин) сана этикетин кытта тугу этиэн баҕарарын толкуйдаан, ырытан, хонтуруоллаан, атын киһини болҕойон истэн, кэпсэтэр киһитигэр убаастабыллаахтык сыһыаннаһан иитиллэрэ эрэйиллэр.

Улахан болҕомто сурук үлэтигэр ууруллар. Ааҕы уруогар үөрэнээччи аахпыт тиэкиһигэр олобуран бэриллэр тиэмэҕэ бэйэ санаатын, аахпыттан, өйтөн (ойуулаан, ырытан, кэпсээн) суруйа үөрэнэр. Бастакы сүһүөх оскуолаҕа оҕо истэр, санарар, ааҕар уонна суруйар дьоҕурун сайыннарар.

Иккис салаа - "Тиэкиһи кытта үлэ көрүннэрэ. Сана-инэ үлэтэ".

Уус-уран айымньыны кытта үлэҕэ үөрэнээччи тиэкиһи чаастарга үллэрэ, чаастарга аат биэрэ, былаан оноро, аахпыт тиэкиһин кылгатын уонна сиһилии кэпси, сүрүн санаатын араара уонна ону бэйэ тылынан этэргэ үөрэнэр. Бу салаа тиэкис араас көрүнүн өйдүү (ойуулуур, ырытар, кэпсиир), тиэкис аатын ис хоһоонун кытта ситимни, үөрэх, научнай-биллэрэр уонна уус-уран тиэкиһи араара, суолтатын быһаара үөрэтэр. Үөрэнээччи бодоруһуу арааһын, сыалын-соругун өйдүү үөрэнэр, учуутал көмөтүнэн кэтээн көрөр.

Үһүс салаа - "Уус-уран айымньыга кэрэ уонна сизэр-майгы иитиллиитигэр үлэ".

Оҕо уус-уран айымньы нөнүө сизэр-майгы туһунан өйдөбүлэ кэнниригэр, эстетическэй уонна айар дьоҕура сайдыытыгар туһуланар. Оҕо уус-уран айымньыга да, биллэрэр да тиэкискэ тулалыыр эйгэ ойууланар ньыматын араара, уратылаһар өрүтүн өйдүү, бэйэ тиэкиһин оноро үөрэнэр. Бырагыраама оҕо эрэ уус-уран литературатын кытта буолбакка, искусство атын көрүннэрин тиэкистэрин (айымньыларын) кытта билиһиннэрэр.

Үөрэнээччи уус-уран айымньыны научнай-биллэрэр ис хоһоонноох тиэкистэн араара үөрэнэр. Уус-уран айымньы - ааптар айымньыта, кини баай тыл-өс көмөтүнэн ааҕааччыга тулалыыр эйгэ уонна дьон араас сыһыанын, ытык өйдөбүллэри, майгыны-сигилини инэрэр, кэрэҕэ угуйар искусство ураты көрүнэ диэн өйдүүр. "Литература ааҕыта" ис хоһоонугар уус-уран айымньыны судургу ырытыы: ол эбэтэр тиэкиһи бастаан сабаҕалаан, истэн, онтон ааҕан, ырытан, хат-хат төннөн, ис хоһоонун, саҕаланыытын, бүтүүтүн ырытан, айымньы аатын, сүрүн санаатын, ис хоһоонун кытта тэннээн көрүү ытыллар. Айымньыны ырытыыга тиэрмин бобуллубат. Айымньы уус-уран тыла ааҕы бары түһүмэҕэр болҕомтоҕо ылыллар. Тиэкиһи ырытыыга тыл (эпитет, тэннэбил) туспа тутан ырытыллыбат, айымньыга сыһыаран, туох суолталаахтык туттуллубутун тоһоҕолоон бэлиэтэнэр, көрүллэр.

Ааҕы ис хоһоонугар оҕо сааһыгар өйдөнөр тиэмэ уонна уус-уран айымньы проблемата, онно этиллэр майгы-сигили сыаннастара, тыла-өһө көрүллэллэр. Айымньыны ырытыы араас таһымнаах: сюжет таһымыгар (дьоруойдары кытта билсиһии, кэпсэнэр түгэни ырытыы); дьоруой таһымыгар (дьоруой тугу эмэ гынар сүрүн ис хоһооно, киниэхэ ааҕааччы сыһыана); ааптар таһымыгар (ааптар дьоруойугар сыһыана, ааптар этэр санаата уонна айымньы уопсай ис хоһооно). Маннык ырытыы айымньыны кэлимник көрөргө сүрүн

хайысха буолар. Айымньыны араастаан ырытыы оҕо айымньы ис хоһоонун өйдүүрүгэр, тылга болҕомто уурарыгар, өйө-санаата байарыгар, майгыта-сигилитэ тупсарыгар көдүүстээх. Оҕо айар дьоһура сайдарыгар айымньыны оонньоон көрдөрөрө, онно кыттара улахан оруоллаабын бырагыраама учуоттуур.

Төрдүс салаа - "Оҕо ааҕар эйгэтэ. Аабы култуурата".

Ис хоһоонун уонна аабыллыан сөптөөх айымньы аатын ыйар. Манна саха, Саха сириг хотугу омуктарын, Россия араас омуктарын, тас дойду суруйааччыларын уус-уран айымньылары, научнай-биллэрэр, аныгы кэм суруйааччыларын айымньылары, ону таһынан норуот тылынан уус-уран айымньыта (остуоруйа, үһүйээн, ырыа, өс хоһооно, таабырын о.д.а.) киирэллэр. Бырагыраама кыра оҕо интэриэһин учуоттаан, олох араас өттүн хабар айымньыларга болҕомто уурар: бэйэ саастылаабын уонна улахан дьону кытта сыһыан, мүччүргэннээх сырыы о.д.а. Оҕо ааҕар үөрүүбүз сайдыытын көрөн, тулалыыр эйгэтин туһунан билиитэ диригээн истэбин айы, ааҕар эйгэтэ кылаастан кылааска кэнээн, эбиллэн, байытыллан иһэр. Сыһыа оҕо библиографическай култуурата олохсуйар.

Санары уонна аабы үлэтин көрүннэрэ

Истии. Туора сананы истэн ылыныы (кэпсэтэр киһи саната, араас тиэкиһи аабы). Туора сананы хайдах баарынан өйдөөһүн, истибит айымньы туһунан ыйытыыга сатаан хоруйдааһын, буолбуту сааһылаан быһаарыы; сана соругун өйдөөһүн; үөрэх, научнай-биллэрэр, уус-уран айымньы тиэкистэрин истэн баран, ыйытыыны сатаан биэри.

Таска аабы. Тылы, этиини уонна тиэкиһи буукубалаабакка уонна сүһүөхтээбэккэ таба аабы. Сүһүөбүнэн аабыттан сыһыа бүтүн тылынан өйдөөн аабы, тыл ситимин интонациянан холбоһун; тиэкис ис хоһоонун өйдүүр туһугар кылаастан кылааска аабы тэттимин түргэтэти. Санарар сана (тыл ситимэ уонна этии) суолтатын өйдүүргэ ыйы биэри. Дьобуһу тиэкиһи хоһоонноохтук аабы: таба санары уонна интонация нуорматын тутуһу; аабы соругун өйдөөһүн, ааҕар айымньыга сыһыаны көрдөрүүгэ интонацияны тутуһу, санары уонна бодоруһу соругар сөп түбэһиннэрэн аабы тэттимин түргэтэти эбэтэр бытаарды. Сурук бэлиэтэ чорботулар этиилэрин интонациялаахтык аабы. Араас көрүннээх уонна тииптээх тиэкистэр уратыларын өйдөөһүн.

Искэ аабы. Кээмэйинэн уонна көрүнүнэн (жанрынан) сөптөөх айымньылары таска аабыттан сыһыа искэ аабы көһүү. Аахпыт тиэкиһи өйдүүргэ ис хоһоонун санатыһан уонна ыйытыларга хоруйдаан хонтуруолланар уонна көннөрүнэр ньымалары туһаны.

Аабы араас көрүнүн (үөрэтэр, талар, билсэр) туһанан, үөрэтэр уонна научнай-биллэрэр тиэкистэн информацияны була үөрэни.

Аабы араас көрүнүн уратытын өйдөөһүн: факт, ойуулааһын, этиини толоруу у.д.а.

Араас көрүннээх тиэкиһинэн үлэ. Уус-уран, үөрэх, научнай-популярнай тиэкистэр өйдөбүллэрин билии, кинилэри тэннээһин. Маннык көрүннээх тиэкистэри оноруу сруктара. Көннөрү этиилэртэн тиэкиһи араарар үөрүүбү баһылааһын.

Тиэкис тиэмэтин уонна сүрүн санаатын бэйэ быһаарыыта; төрүөт уонна түмүк сибээстэрин быһаарыы; тиэкиһи сөптөөх кэрчиктэргэ араарыы. Хас биридди кэрчик уонна тиэкис сүрүн чаастарын быһаарыы, аат биэри; тиэкис ис хоһоонунан ааттыыр, ыйыты этиилэринэн эбэтэр бэйэ толкуйунан былаан оноруу. Тирэх тылларынан эбэтэр бэйэ онорбут былаанынан тиэкиһи сиһилии, талан, кылгатын кэпсээһин. Кэпсиригэ туох кэнниттэн туох буоларын чопчу ситимнээн тутуһу. Аахпыт тиэкиһи эбэтэр атын бэриллибит холобуру үтүгүннэрэн, ойуулааһын, сэлэргээһин, толкуйдааһын тиэкиһи оноруу. Кэпсэти кэмигэр кинилэри туох сыаллаах туһанары быһаарыы. Элбэх информация араас көрүнүн кытта үлэлээһин.

Уопсай ырытыыга кыттыы: ыйытыыга хоруйдааһын, чопчу тиэмэбэ иһитиннэри оноруу, атын киһи этэрин истии, кэпсэти кэмигэр хоруйдары толорон, ситэрэн биэри. Ыйымньыгы уонна көрдөрөр-ойуулуур матырыяалы туһаны.

Тиэкис ис хоһоонун ойуулааһын (айылҕа, дьоруой тас көрүнгэ, буолар сирэ) уонна толкуйдааһын (туох туһунан кэпсэнэрэ, сүрүн санаата) ньымаларын туһанан хаттаан оноруу. Уус-уран уонна научнай-биллэрэр айымньылары тэннээһин, кэпсэтиигэ туох сыаллаах туһанары быһаарыы.

Библиографическай култуура. Кинигэ- искусство ураты көрүнгэ. Кинигэ- билии төрдө. Саха сиригэр бастакы кинигэлэр уонна кинигэни бэчээттээһин сабаланыыта (уопсай өйдөбүл). Үөрэх, уус-уран, ыйынньык кинигэлэрэ. Кинигэ ис хоһооно эбэтэр иһинээбитэ, таһа, титульнай лииһэ, аннотацията, ойуулар (иллюстрациялар). Кинигэҕэ информация көрүнгэ: научнай, уус-уран (кинигэ тас көстүүтүгэр олобуруу, ыйар-иллюстративнай матырыйаал).

Уус-уран айымньы тиэкиһинэн үлэ. Уус-уран айымньы ис хоһоонун өйдөөһүн, иэйиилээхтик ылыныы. Айымньы аатын кытта ис хоһоонун өйдөөн ситимнээһин.

Уус-уран тиэкис уратытын быһаарыы, айыллыбыт сыалын өйдөөһүн (ааҕааччыга ойууламмыт хартыына уонна уран тыл ньымата). Тылы хайдах иһиллэринэн уонна суолтатынан ырытыы, көнө уонна көспүт суолта. Суруйааччы айбыт хартыынатан өйгө ойуулуур үөрүйэх.

Тыл ойуулуур-дьүһүннүүр ньыматын туһанан, айымньы тиэкиһин эбэтэр быһа тардыыны бэйэ айыыта. Уруһуйдарынан эбэтэр иллюстрацияларынан кэпсээн айыы; уус-уран айымньыттан иллюстрацияҕа сөп түбэхэр кэрчиктэри булуу. Аахпыт тиэкистэн быһа тардыыны тылынан ойуулааһын.

Айымньы дьоруойун характеристикалааһын (мэтириэтэ, майгыта, туттуута-хаптыыта, саната), буолбут быһыы төрүөтүн ырытыы. Сүрүн санааны тириэрдэн, сиһилии, талан уонна кылгатын кэпсиир дьоһуу инэрии. Дьоруойдар быһыыларынан маарыннатан эбэтэр утары тутан тэннээһин; онно сөп түбэхэр тылы эбэтэр тыл ситимин булуу. Тиэкиһи ырытыыга учуутал көмөтүнэн ааптар дьоруойга сыһыанын, айымньы сүрүн санаатын быһаарыы.

Тиэкистэн сөптөөх кэрчиктэри булуу: айылҕаны ойуулааһын, буолар сирэ-уота, дьоруой туттуута-хаптыыта. Бэриллибит быһа тардыыны бэйэ талан кэпсээһинэ, тирэх тылы, тыл ситимн кэпсээнтэн булуу. Буолар түгэннэринэн, уйулҕаны ойуулааһынынан, дьоруойдар быһыыланыыларынан маарыннаһар быһа тардыылары араас айымньыттан булан тэннээһин; түмүү уонна түмүктээһин

Кыра кээмэйдээх хоһооннору уонна норуот тылынан айымньыларын өйтөн ааҕыыга үөрэтии.

Уус-уран айымньыларга арыллар амарах санаа, чиеһинэй, хорсун быһыы, доҕордоһуу, өстөһүү, аба-сата, кырык, бэйэни билинии, дьохуннаах, сирдээх буолуу курдук сир-ийгы, этика өйдөбүллэрин ылыныы, инэринии.

Айымньы дьоруойдарын үтүө уонна мөкү быһыыларын өйдөөһүн, учуутал көмөтүнэн санааны олохтоохтук этинии. Бэйэ быһыытын ырытыы, литературнай айымньыттан сөбүлүүр дьоруойу үтүктэ үөрэнии.

Үөрэх, научнай-популярнай уонна уус-уран тиэкиһи кытта үлэ. Айымньы аатын өйдөөһүн, ис хоһоонун кытта ситимнээһин. Үөрэх уонна научнай-популярнай тиэкистэр уратыларын туһунан информациялааһын. Үһүйээн, сэхэн, танара кэпсээннэрин биир уопсай уратыларын өйдөөһүн. Төрүөт уонна түмүк сибээһин олохтоһунна араас көрүннээх тиэкиһи ырытыы судургу ньымаларын кытта билсирии. Тиэкис сүрүн санаатын быһаарыы. Тиэкиһи чаастарга араарыы. Кыра тиэмэлэри быһаарыы. Күлүүс эбэтэр тирэх тыллар. Тиэкиһи хаттаах оноруу алгоритмын туттуу. Күлүүс тылга, модельга, схемаҕа тирэҕирэн тиэкиһи хаттаан оноруу. Тиэкиһи сиһилии кэпсээһин. Тиэкистэн сүрүнүн арааран кылгатын кэпсээһин.

Кэпсэтэр үөрүйэх. Бодуруһуу сирэ. Саҥа биир көрүнгэр, диалокак, кэпсэтээччилэр санаа атастаһалларын өйдөөһүн. Диалог уратытынан кэпсэтии сыалын билии, ыйытыыны уонна хоруйу толкуйдааһын, кэпсэтэр киһини истэр үөрүйэх, кэпсэтиини ыйытыы уонна реплика көмөтүнэн көбүлээһин. Тиэкис ис хоһоонугар уонна бэйэ

уопутугар олобуран, бэриллит биэмэбэ эбэтэр айымны туһунан бэйэ санаатын этии. Бодорууу сизэрин тутууу. Норуот тылынан айымнытыгар олобуран, норуот кэпсэтэр сизэрин уратыларын кытта билсии.

Монолог- сана биир ураты көрүнэ. Тиэкискэ олобуран, сүрүн санааны быһааран дьоһус этиини санарар үөрүйэх. Аахпыт эбэтэр истибит научнай-популярнай, үөрэх уонна уус-уран тиэкистэр уратыларын учуоттаан туран тириэрдии.

Тугу этэри элдэ былааннааһын (хайдах сабалыыры, онтон тугу этэри уонна тугунан түмүктүүрү); этэр санаа сыалыгар сөп түбэхэр тылы-өһү булуу. Ойуунан, аахпыт тиэкиһинэн эбэтэр бэриллит биэмэбэ ситимнээх сана, кэпсэтии сизэрин тутуһан тылынан кылгас кэпсээни оноруу.

Сурук. Суругунан сана сизэр. Суругунан сана нуорматын тутууу: ис хоһоон аатыгар, биэмэтигэр сөп түбэһитэ. Суругунан санаба тыл ойуулуур-дьүһүннүүр ньыматын туттуу. Суругунан тиэкиһи бэрэбиэркэлэнии уонна көннөрүү.

Бэриллит биэмэбэ, бэйэ кэтээн көрүүтүнэн эбэтэр аахпыт айымны туһунан кылгас өйтөн суруйуу, ойуулааһын уонна толкуйдааһын ньымаларын туһанан кинигэ, дьоһус кэпсээн (бэйэ олоһор буолбут түгэни) суруйуу.

Оҕо ааһар эйгэтэ

Норуоттар тылынан уус-уран айымнылара. Кыра кылаас үөрэнээччитин сааһыгар сөптөөх Россия норуоттарын уонна тас дойдулар литератураларын, оҕо литературатын классиктарын, россия норуоттарын уонна тас дойдулар билинни суруйааччыларын айымнылара. Уус-уран, научнай-популярнай, историческай, мүччүргэннээх кинигэлэр, оҕо хаһыата, сурунаала. Кылааска ааһыга уонна истиигэ, бэйэ уонна ыалынан ааһыга, атын оҕолору кытта уонна дьиэ кэргэннэ ырытыга аналлаах айымны араас көрүнэ.

Бырагараама сүрүн биэмэлэрин ис хоһооннорунан уонна кылаас аайы бэриллэр уопсай биэмэлэргэ ааһар үөрүйэҕи эрчийиигэ салаалартан.

Литература өйдөбүллэринэн үлэ

Тиэкистэн ойуулур-дьүһүннүүр ньыманы булан араары: синоним, антоним; уус-уран быһаары, тэннээһин, сирэйдээн этии (учуутал көмөтүнэн).

Литература өйдөбүллэрин быһа холуйан билии: уус-уран айымны, тыл искусствота, ааптар (кэпсээччи), биэмэ, дьоруой (мэтириэтэ, туттуута-хаптыыта, майгыта, саната); ааптар дьоруойга сыһыана (учуутал көмөтүнэн).

Сэһэн (кэпсээн) тутулун туһунан уопсай өйдөбүл, ойуулааһын (айылба, мэтириэт, малсал), толкуйдааһын (дьоруой монолог, дьоруойдар кэпсэтиилэрэ).

Кэпсээнинэн уонна хоһоонунан сана, хоһоонунан айымны уратыта (ритм, рифма).

Айымны жанра. Историческай-литературнай өйдөбүллэр: фольклор уонна ааптар айымныта (араары).

Фольклор кыра жанрын билии, араары, сүрүн санаатын быһаары.

Остуоруйа көрүннэрэ: тыһар тыһааһа, олох-дьаһах, аптаах-алыптаах. Остуоруйа уус-уран уратыта: остуоруйа дьоруойа, ойуулуур-дьүһүннүүр ньымалар, тутула. Литературнай остуоруйа. Олонхо өйдөбүлэ, олонхо, бухатыр, дьоруойдара, орто дойду, олонхо тыла.

Кэпсээн, хоһоон, үгэ туһунан уопсай өйдөбүл, тутууларын уонна ойуулуур-дьүһүннүүр ньымаларын уратыта.

Айар үлэ.

Аахпыт айымныга маарыннатан ойуулааһыннаах уонна толкуйдааһыннаах остуоруйаны уонна кэпсээни айыы; учуутал көмөтүнэн остуоруйа сюжетын сайыннаран атын варианты толкуйдааһын.

Литературнай айымны тиэкиһин уларытыы: оруолунан ааһы, инсценировкалааһын; хоһоонноохтук ааһы, тыһан ойуулааһын, ыһыллыбыт тиэкиһи сааһылааһынна араас ньыманы туһаныы; өйтөн айылаах аахпыттан суруйуу, уус-уран айымныга,

худоһунньук хартыынатыгар, айымньынан ойуулар серияларыгар эбэтэр тус уопукка олобуран бэйэ тиэкиһин айыы.

Тылынан уус-уран, музыкальнай, ойуулуур-дьүһүннүүр айымньылары тэннээн көрүү; музыканы, хоһоону истиигэ олобуран бэйэ этиилэрин оноруу, онно бэйэ сыһыанын көрдөрүү уонна ону тыл көмөтүнэн тириэрдии.

АННОТАЦИЯ РАБОЧЕЙ ПРОГРАММЫ ПО ПРЕДМЕТУ «ЛИТЕРАТУРНОЕ ЧТЕНИЕ НА РОДНОМ ЯЗЫКЕ» 4 КЛАСС (УМК ШКОЛА РОССИИ)

Составлена на основе: Саха тылын уерэтии чааба начаалынай уопсай уерэхтээһини суруннуур бырагыраамаҕа бэриллэр тереебут тылынан уерэнэр кылаастарга аналлаах базиснай уерэх былаанын 4 (тердус) барыйааныгар тирэбирэн быһаарыллар.

Учебники Л.В.Захарова «Литература аабыта»: 4 кылааска уерэх кинигэтэ, Дьокуускай: Бичик, 2017. – («Саха оскуолата» систиэмэ).

Количество часов в год: 68 ч.

Количество часов в неделю: 2 ч.

ЛИТЕРАТУРА ААБЫТА

Суруннуур бырагыраама быһаарыы суругар уерэх предметин туһунан ейдебул, уерэх предметин ис хоһоонугар киирэр ытык ейдебуллэр, уерэх предметин уерэтии тумуктэрэ, уерэх былааныгар уерэх предметин миэстэтэ ыйыллар, предмет ис хоһооно уонна тиэмэнэн аттарыллыыта, уерэх предметин материалнай-техническэй хааччыйыыга ыйыылар бэриллэллэр. Бу уерэх бырагырааммата доруобуйаларынан хааччахтаах оболорго (тнр вариант 5.1, зпр вариант 7.1) уерэх стандартынан барсар. Доруобуйаларынан хааччахтаах оболорго уерэх базиснай бырагырааммата, сыана туруута чэпчэкитик бэриллэр.

БЫҺААРЫЫ СУРУК

Уус-уран литература оскуолаҕа обону кыра саабыттан ийэ тыл эйгэтигэр киллэрэр, уран тылга уьуйар, иитэр-уерэтэр сурун хайысха. Умсугуйан аабар обо ейе-санаата сайдыылаах, билиилээх-коруулээх, олох бугуннутун эрэ буолбакка, бэбэбээннитин ырыналыыр, сарсыннытыгар эрэллээх буолар. Онон «Литературнай аабыы» уерэх предметин анала — обобо аабар дьобуру олохсутуу, аабыы бэйэ кыабын сайыннарыыга суолталаадын ейдетуу.

Оскуолаҕа «Литературнай аабыы» уерэх предметин **сыаллара**:

- Аабыы уопсай култууратын инэрии; аадар уеруйэди олохсутуу; сакга араас керупун сайыннарыы;
- Обону аабыы араас эйгэтигэр септеех научнай литератураны хабан туран киллэ-рии;
- уус-уран айымньыны аабыы нецые уйулбаны хамсатан иэиини уьугуннарыы;
- тыл искусствотыгар эстетическэй сыһыаны уескэтии;
- айар дьобуру сайыннарыы;
- аабыы нецые сизэр-майгы утее еруттэрин олохсутуу;
- Саха сирин, Россия уонна тас дойду норуоттарын култуураларыгар убаастабылы иитии.

Сыалы ситибэргэ манньк **соруктар** тураллар:

- Аабыы араас ньыматын бабылаабын;
- тиэкии кытта улэ сурун сатабылларын ицэрии;
- наадалаах литератураны булан туьаныы;
- аабыыга интэриэи уескэтэн, кинигэбэ таптала ицэрии;
- айан кэпсиир уонна суруйар уеруйэхтэри сайыннарыы;
- норуот тылынан уонна уус-уран айымньытын духуобунай ис номобун нецые иэиини уьугуннаран, олох араас кестуутугэр сизэрдээх сыһыаны уескэтии;
- уус-уран айымньы тылыгар болбомтолоох буолууну ситибиин;

- тереебут уонна араас омук литературатын араара ейдее, ол нөнүе норуоттар добордуу сыбыаннарын олохсугуу.

Оскуолаба уус-уран литератураны уерэтии Российскай Федерация уонна Саха Республикатын терут сокуоннарыгар, Үерэх туһунан сокуоннарыгар, «Россия гражданынын личнобын сизрин-майгытын сайыннарыга уонна иитиигэ концепцията», федеральной государственной уерэх стандартара курдук государственной суолталаах докумуоннарга олобулар.

Орто уопсай уерэхтээбин уерэнээччи оскуолаттан сир-майгы бастыч хаачыстыбаларын — киби аймах ытык ейдебуллэрин (духуобунай сыаннастарын) ийэриммит Россия гражданынын иитэн-уерэтэн табаарыга тууланар.

Киби уопсастыбатын сайдан кэлбит историятыгар утуе уонна меку, чизс уонна сирэ суох быыы, суобас уонна чизынэйэ суох буолуу, о.д.а. сир-майгы нурмалара олохсуйан кэллилэр. Ол гынан баран, хайа бабарар норуокка кибилли сирдээх быыы ытык ейдебуллэрэ бибирэнэр, кэрэхсэнэр.

2009 с. ылыныллыбыт «Россия гражданынын личнобын сизрин-майгытын сайыннары уонна иити концепцията» федеральной государственной уерэх стандартарын методологической терутунэн буолла.

Концепция Россия гражданынын личнобы иитиигэ, сайыннарыга 10 сурун национальной ытык ейдебулу ыйар. Онно киирэллэр:

1. Ийэ дойдуга, бэйэ сиригэр-уотугар, норуотугар таптал, бэриниилээх буолуу.
2. Биир санааланы, кырдыктаах быыы, абыныгас, амарах сурэхтээх, чизстээх, дьоһуннаах буолуу.
3. Ийэ дойдуга сулууспалаабын, сокуону тутууу, бэрээдэктээх буолуу. Атын омук култууратын, айымньытын ейдеебун.
4. Дьиз кэргэнцэ, ыалга тапталаах уонна бэриниилээх буолуу. Доруобуйа, уйгулаах олох. Тереппуттэргэ ытыктабыл, аба саастаахха уонна кыраба, кыаммакка кыбамны, ийэ-аба ууһун тэнитии, удьуору салбаабын.
5. Улэ, терут дьарык. Улэбэ ытыктабыл, дьулуур, дьаныар. Айымньылаах улэ.
6. Билиини сыаналаабын. Дьиз чаччыга дьулууу, аан дойду научнай кестуутэ.
7. Итэбэл, духуобунаас ейдебуллэрэ. Ебугэ угэбин утума.
8. Тереебут литература — барба баай. Кэрэ, киби духуобунай эйгэтэ, сирдээх быыы. Олох, олох сирэ-майгыта.
9. Ийэ айылба. Ытык сир, харыстанар сир. Сир — планета. Айылбаа харыстабыл.
10. Сир урдугэр эйэ, элбэх омук култуурата, киби аймах сайдыыта, норуоттар сибээстэбиилэрэ, сомоболобуулара.

Онон бу ытык ейдебуллэри «Литературнай аабы» уерэх предметин ис хоһоонугар уус-уран айымньыга сецен сылдьар норуот историятын, култууратын, олобун терут угэбин, сизрин-майгытын нечүе киллэрии керуллэр.

Ытык ейдебуллэри уерэнээччигэ ицэрии тумугэ:

- киби сайдыылаах уонна ситибиилээх буоларыгар тереебут тылынан аабы суолтатын ейдуур;
- уус-уран литератураны тылынан искусство ураты керуцун быыытынан сыаналыыр;
- тулалыыр эйгэ туһунан билии-керуу аабы кеметунэн кэциирин-дирициирин ейдуур;
- норуот айымньыта уонна уус-уран литературата саха терут олобун-дьабабын, историятын, тылын-ебун, култууратын кестуутэ буоларын ейдуур, сыаналыыр;

- Саха сирин, Россия уонна аан дойду норуоттарын чулуу айымньыларын аабан, атын норуот култууратын, литературатын ытыктыыр;

- утуену-мекуну, сырдыгы-харацаны арааран, сирэ тутууу, амарах, абыныгас, дьооццо кыбамньылаах майгы учугэйгэ тиздэрин ейдуур.

Уерэх сатабылларын сайыннары тумугэ:

- аабы улэтин араас керуцэр сыал-сорук туруорунар, былаанныыр, тумугун сабабалыыр; улэтин хонтуруолланар, сыаналана уерэнэр;

- уроокка, урок табынан улэбэ бэриллит сорудабынан араас информационнай эйгэ кыабын талар, туһанар;

- уус-уран айымньыга меккуер теруетун, сайдыытын быбаарар, уескээбит кестуулэри, дьон сыбыанын ырытан дакаастыыр;

- уус-уран айымньы сурун ис хоһоонун, дьоруойдар араас сыбыаннарын, сурун сюжет сайдыытын ырытан, анал бэлиэ, графика кеметунэн быбаара, ситимнии, тибиктии уерэнэр;

- аахпыттар уонна уопутугар олобулар, тэцниир уонна ойуулуур, учебнигынан улэлиир;

- уус-уран айымньыны ырыты кэмигэр бодорууу сизрин тутубан, бииргэ улэлиир кыахтанар;

- добогторун, тереппуттерин, кылаас иннигэр кылгас ибитиннэриини оцорор;
- бэриллит биэмэ санаатын саабылаан айан кэпсиир, суруйар.

Тустаах уерэх предметин уерэтии тумугэ:

- аабы сурун уеруэхтерин бабылыр;
- айымны араас керуцун болбойон истэр;
- норуот айымныта уонна уус-уран литература, тереебут уонна атын омук литературата диэн араарар;
- аахпыт уус-уран айымнытын суруйааччытын (*саха уонна омук*) аатын уонна керуцун (*жанрын*) болбойор уеруэхтээх;
- саабыгар септеех араас керуцнээх (*уус-уран, уерэх, научнай-популярнай*) тизкиби учугэйдик ейдуур, ырытар, туанар;
- кэпсээбин араас керуцун (*сибилии, кылгатын, талан, быһа тардан*) билэр; сорудах быбытынан тубааннаах керуцэ сеп түбэиннэрэн кэпсиир;
- себулээн аахпыт айымнытын тубунаан аабааччы дневнигэр (*альбом, тэтэрээт*) убукубут изиитин уллэстэн санаатын суруйар;
- саабыгар сеп түбэбэр айымны тылын араас дэгэт суолтатын ейдуур, тобоостоох миэмэ кубулуйбат уус-уран быбаарыны (эпитети), ее хооонун, уус-уран ньыма арааын кэпсиригэр туанар;
- айымныттан себулээбит кэрчигин талан уерэтэр, ейтен хооонноохтук аабар;
- чопчу биэмэ араас керуунээх суругунан айар улэни толорор.

УЕРЭХ ПРЕДМЕТИН ИС ХОБООНО

1—4 кылааска тереебут литератураны уерэтии маннык ис хооонноох буолар:

Сацары уонна аабы улэтин керуцнэрэ туора сацаны истэргэ, ылынарга; истибит айымны тубунаан ыйытыга сатаан хоруйдуурга, саабылаан быбаарарга; истибит уерэх, научнай-биллэрэр тизкис, уус-уран айымны тубунаан ыйыты биэрэргэ уерэтэр. Таска субуехтээн аабыттан сыһа бутун тылынан аабыга кеберугэр, аабы тэтимин тургэтитэригэр, орфоэпияны, интонацияны, сурук бэлиэтин тутуба, тизкистэр ис номохторун булуу, аабы керуцун быбаара уерэнэригэр билиини биэрэр.

Араас тизкии кытта улэ тизкис ейдебулун, уус-уран тизкис тизэтин, сурун санаатын, тутулун, кэрчиктэргэ арааран кыра тизмэлэри быбаарарга, аат биэрэргэ, уерэх, научнай-популярнай тизкис диэн араарарга уерэтэр; уопсай ырытыга кыттан, ыйытыга хоруйдуурга, тыл этэргэ, атын обо этэрин сатаан истэ уерэнэргэ олук ууар; уус-уран ньыманы тубанан айымны дьоруойун ойуулуурга, кэпсээбин араас керуцун (сибилии, талан, кылгатын) бабылырга терут ууар.

Библиографическай култуура кинигэ билии терде буоларын, керунгун, тутулун, тииптерин (ыйыннык-кинигэ, уерэх кинигэтэ, уус-уран кинигэ) тубунаан биллэрэр.

Сацары диалог, монолог диэн сана араас керунгэ буоларын биллэрэр, былааннаан сацарар, уус-уран ньыманы туттар, айымныны салдаан, ейтен этэр дьодуру, кэпсэтии сиэрин тутубар култуураны олохсатар.

Сурук суругунан сана литературнай нуорматын, ис хооон уонна тизкис аата сеп түбэсибиилэригэр (тиэмэ, кэпсээнэр сир, дьоруой быбыга-майгыта), тэттик ейтен суруйууга (ойуулаабын, сэбэргээбин, толкуйдаабын) уус-уран ньыманы (синоним, антоним, тэцнээбин) туһаарга, бэриллэр биэмэ кэпсээн, сыанабыл онорорго уврэтэр.

Обо аабар эйгэтэ норуот тылынан айымнытын, Саха сирин, Россия уонна тас дойдулар одо литературатыгар классическай айымныларын, ого аадар тизмэлэрин быбаарар.

Литературнай ейдебуллэринэн улэ тизкистэн уус-уран ньыма керуцнэрин булууга; литература ейдебуллэринэн (уус-уран айымны, тылынан искусство, кэпсээччи, сюжет, тизмэ, дьоруой) сирдэтинэргэ; айымны дьоруойун (мэтириэтэ, тыла-еһе, дьайыта, ейе-санаата) быбаарарга уерэтэр; ааптар дьоруойга сыһыанын; кэпсээн уонна хооон тылын уратытын, айымны керуцун (жанр) тубунаан биллэрэр.

Уерэнээччи айар улэтэ оруолунан аабарга, тылынан ойуулуурга, бэриллит биэмэтэ ейтен суруйарга, тизкии инсценировкалырга, айар улэтинэн араас тэрээницэ кыттарга, тыл этэргэ олук ууар.

Уерэтии тумугэр салгы уерэнэргэ бэлэм буолууну кэрэбэлиир сайды табымы- гар киирэллэр:

- 1 тулалыыр эйгэни билиигэ уус-уран литератураны аады суолтатын ейдуур;
- 2 уус-уран литература киби аймах ытык ейдебуллэрин билииннэрэр суолтатын инэринэр;
- 3 айымны керуетун быбаарар, дьоруойу ойуулаабынтга ырытыны, тэннээбини туттары сатыыр;
- 4 араас тизкистэн тубааннаах информацияны ылар;

4 кылааска Литература аабыта предмет салаалара:

- Айымны түһүлгэтигэр айан – 1 чаас
 - Дойдум олоһун кэпсээнэ – 9 чаас
 - Кинигэ – киһи аймах билиитэ-көрүүтэ – 5 чаас
 - Уус-уран литература төрдө – норуот тылынан айымныта – 10 чаас
 - Литературнай остуоруйа – 8 чаас
 - Олоҥхо – төрөөбүт тыл кэрэтэ, өбүгэ үгэһэ – 6 чаас
 - Үтүө майгы – олох сүннэ – 9 чаас
 - Олоҥхо дойдутун суруйааччылар. – 15 чаас
 - Элбэһи аабыа – үгүһү билиэн – 5 чаас
- 68 чаас

8 кылааска саха литературатын уерэтии тумук ситибиитэ.

1. Уерэнээччи билиитэ уонна сатабыла:

- Уус-уран, наука, публицистика айымныылара таба, ейдеен, кудуччу ааһар (мунуутэ5э ортотунан таска 120-130 тылы, искэ 180-200 тылы);

- Булгуччу ааһан билэр айымныылара:

«Дьулуйар Ньургун Боотур», олоҥхогу (учуутал талбыт вариантын), 1-2 мифологическай тойугу;

А.Е.Кулаковскай хоһооннорун, 1-2 поэматын талан;

А.И.Софронов «Таптал» драматын, хоһооннорун талан;

Н.Д.Неустроев «Балыксыт» кэпсээнин;

П.А.Ойуунускай «Улуу Кудуца» айымныгыт, хоһооннорун талан;

Суорун Омоллоон «Аанчы» кэпсээнин;

Амма Аччыгыйа «Сааскы кэм» романын;

Эллэй «Буурба – буулдьа дьылыгар» поэматын, хоһооннорун талан;

Куннук Уурастыырап хоһооннорун талан;

Н.М.Заболоцкай «Маппа» кэпсээнин;

С.П.Данилов хоһооннорун талан;

Софр.П.Данилов «От урэххэ» кэпсээнин;

Николай Якутскай сьээннэрин талан;

Далан биир романын талан;

И.М.Гоголев хоһооннорун, биир бедец айымныгыт;

П.Н.Тобуруокап хоһооннорун талан;

2-3 билицци суруйааччы айымньытын талан.

- 10-ча хоёону уонна 2-3 кэпсээнинэн айымньыттан быһа тардыыны ейтен ааһар;

- Уус-уран айымньы олоһу хоһуйар искусство керуцэ, ааспыт, билицци, кэлэр кэмнээһи олох уус-уран кэрэбитэ, туоһута буоларын ейдуур;

- Саха классик суруйааччыларын олоһун кэпсээниттэн сорох айымньытын хайдах айбытын билэр;

- Уус-уран айымньы тематын, сурун санаатын, тутулун, геройдара туох уратылааһын, майцгыннаһарын кемете суох арааран билэр, сыаналыыр;

- Айымньы литературата хайа салаатыгар киирэрин (эпос, лирика, драма) ханнык керуцэ буоларын арааран билэр;

- Эпическэй айымньы сюжета олох ханнык чахчытыгар олоһуран суруллубутун быһаарар; айымньы ис номоһункэм-кэрдии ситимин, хоһуйаркэм бэлиэтин кытта ситимнээн өйдүүр;

- Айымньыга киһи ис дууһатын, уйулһатын, майгытын-сигилитин ойуулуур ньымалары кэтээн керер, быһаарар, бэйэтэ айан холоноругур туһанар;

- Айымньы тус-туһунан олуга (эпизод, фрагмент) ситимнээһин ейдуур; хас олук айымньы ис номоһо уонна характер арылларыгар туох суолталааһын быһаарар;

- Уус-уран айымньыга, геройга, ойууланар тугэцэ автор хайдах сыһыаннааһын кэтээн керер, быһаарар;

- Уус-уран айымньыны айар сурун угэһи, ойуулуур-дбуһуннуур ньыма арааһын, стилин арааран билэр, айымньыны ырытарга, бэйэтэ айан хорлоноругар, эрчиллэригэр туттар;

- Уус-уран айымньы туруорар сурун уонна ойоһос проблематын ейдуур, автор ону быһаарар, сыаналыыр суолун сылыктаан болһойор;

- Литература уерэһэр сыһыаннаах тылдьыты, ыйынныгы, энциклопедияны сатаан туһанар.

2. Уэрэнээччи тылын сайдыыта:

- Айымньыны эбэтэр быһа тардыыны, ейге сурэппити литература ханнык керуцэ буоларын йедеен, хоёонноохтук, уус-ураннык ааһар;

- Олоцхону толорорго холонон эрчиллэр**;

- Айымньыны уус-ураннык (сибилии, кылгатын, талан) кэпсиир;

- Уус-уран айымньыга эбэтэр бэйэ билбитигэр олоһуран ейтен суруйар: сурун геройу характеристикалаан, тэцнээн, геройдары түмэн эбэтэр ураты тутан; суруйааччы айар улэтин характеристикалаан, олоһун кылгас кэпсэһин эбэтэр биир тугэнин бэйэчиичийиитин тумугунэн; айымньы кетеһер проблематын, тылын-еһун ырытан; уус-уран уратытын, суолтатын быһааран;

- Ейтен суруйуу араас ньыматыгар (ойулааһын, сэбэгээһин, тойоннооһун) эрчиллэр;

- Бэйэ санаатын тылынан уонна суругунан этэргэ былаан оцорор;

- Аахпыт айымньы, кербут киинэ, спектакль, телевизорунан, радионнан биэрии уонна искусство атын керуцун (хартыына, скульптура, уус-уран оцобук о.д.а) туһунан бэйэ санаатын этэр, суруйар, аннотация оцорор;

- Кыра кээмэйдэх кэпсээни, хоёону айарга холонон;

- Суруйааччы олоҕор уонна айар улэтигэр литературнай монтаж, литературнай - музыкальной композиция сценарийын суруйарга холоноһор** - Аахпыт айымньынан дьобуһус кээмэйдээх инсценировка, радионан телевизорунан биэриигэ, киинэбэ устарга сценарий суруйар**.

Өйтөн аабыллар айымньылар

8 кыл. Дьыл оҕуһун дьуһунэ.(быһа тардан)

А.И.Софронов «Дьол икки сор икки» хобооно

Кундэ «Кэнэбэски кэскил»

Эллэй «Аһам» хобооно

Баал Хабырыыс «Ньургубуннар»

Кындыл «Хомус»

10 класс

Быһаары сурук

1. Үрдүкү сүһүөх оскуолаҕа саха литературатын биридимиятын суолтата.	Саха тыла 1992 сыллаахха судаарыстыбалыы ыстаатыстанан, суолтата биллэрдик үрдээбитэ. Төрөөбүт литература – хайа да норуот көлүөнэттэн көлүөнэбэ бэриллэр улуу нэһилиэстибэтэ, киһи аймах культуратын сүдү сыаннастарыттан биридэстэрэ. Төрөөбүт литература – оҕо тулалыыр эйгэтин кырабытык билэр-көрөр, чугас дьонун-сэргэтин кытта истинник бодоруһар, ийиитэ уһуктар, өйө-санаата сайдар, өбүгэтин үөрэбин утумнуур сүрүн сириэстибэтэ. Үөрэнээччи төрөөбүт литературатын нөнүө үөрэби-билиини кэбэбэстик ылынар, айар-тутар дьобуһа уһуктар. Идэни талыыга, араас эйгэбэ, түгэннэ дьону кытта бодоруһууга, аныгы уопастыбаҕа бэйэ миэстэтин булууга, үтүө сизэргэ-майгыга төрөөбүт литератураны үөрэтэн ылбыт билиитэ туһалыыр. Төрөөбүт литературалаах киһи омук дьонун кытта тэҥнээбин билинэн, дьын интэринэлиистии тыынна иитиллэр. Билигин төрөөбүт литература бэдэрээссийэ үөрэххэ судаарыстыбалыы ыстандардын (СБҮӨБ-ФГОС) ирдэбилинэн, уопсай үөрэхтээһин булгуччулаах чааһыгар киирэн, үөрэх төрүт бэдэрээссийэли былааныгар миэстэтэ, үөрэтиллэр чааһа чопчу ыйыллан, суолтата үрдээтэ. Оскуолаҕа төрөөбүт литератураны үөрэтии биридимиятэ үөрэнээччи тылын-өһүн, өйүн-санаатын сайыннарар, сүрүн үөрэнэр үөрүйэби инэрэр кыабынан атын биридимияттэрдээбэр бас-көс балаһыанньаны ылар. Онон төрөөбүт литератураны үөрэтии таһымыттан саха оскуолатыгар үөрэхтээһин уопсай туруга тутуруктаах.
2. Анабыла	Саха оскуолатын 10-11 кылаастарыгар аналлаах «Саха литературата» үлэлиир бырагыраама
3.Бырагыраама бэдэрээссийэ	Саха оскуолатын 10-11 кылаастарыгар аналлаах «Төрөөбүт литература» үлэлиир бырагыраама бэдэрээссийэ үөрэххэ судаарыстыбалыы

үөрэххэ судаарыстыбалы ыстандаардын ирдэбиллэригэр сөп түбэһиитэ	ыстандаардын ирдэбиллэригэр, Хотугулуу-Илинни норуоттар тылларын, культураларын үнүстүүтүн үлэһиттэрин чинчийиилэригэр уонна Саха Өрөспүүбүлүкэтин Төрүт оскуолаларын чинчийэр-научнай үнүстүүт оскуолаҕа төрөөбүт литератураны үөрэтии араас сыллааҕы бырагыраамаларыгар тирэҕирэн оноһулунна.
4 . Нормативнай докумуоннар	1.Төрөөбүт литература: үлэлиир бырагыраама: 10-11 кылаас (ааптардар:Е.М.Поликарпова, У.М.Флегонтова.- Дьокуускай:Бичик, 2016с.- Саха Өрөспүүбүлүкэтин үөрэбин мин-э. Бэдэрээссийэ үөрэххэ судаарыстыбалы ыстандаардын ирдэбиллэригэр, Хотугулуу-Илинни норуоттар тылларын, культуураларын үнүстүүтүн үлэһиттэрин чинчийиилэригэр уонна Саха Өрөспүүбүлүкэтин Төрүт оскуолаларын чинчийэр-научнай үнүстүүт оскуолаҕа саха тылын үөрэтии араас сыллааҕы бырагыраамаларыгар тирэҕирэн оноһуллубут; 2.«Саха Өрөспүүбүлүкэтин тылларын туһунан» Саха ӨрөспүүбүлүкэтинҮрдүкү Сэбиэтэ 1992 с алтынньы 16 күнүгэр ылыммыт сокуона; 3.Федеральный закон от 29 декабря 2012 г. № 273-ФЗ «Об образовании в Российской Федерации» (с изм. и доп. от 02.03.2016 г. № 46-ФЗ); 4.Примерная основная образовательная программа для начального общего, основного общего, среднего общего образования, одобренная решением Федерального учебно-методического объединения по общему образованию. Протокол от 08 апреля 2015 г. № 1/15; 5.Закон Республики Саха (Якутия) «Об образовании в Республике Саха (Якутия)», принят Государственным Собранием (Ил Тумэн) РС (Я) 15.12.2014 1401-3 №359-V;
5. Үрдүкү сүһүөх оскуолаҕа саха литературатын үөрэтии сыала- сорууга	- төрөөбүт литератураны ис сүрэхпиттэн ытыктыырга, араас эйгэбэ, түгэннэ бодоруһуу үөрүйэбэр, аныгы уопсастыбаҕа сирэй-майгыны тутуһууга иитии, бэйэ санаатын сайа этии, төрөөбүт тыл литература кэрэтин инэрии. - үөрэххэ, күннээҕи олоххо төрөөбүт литератураны олохтоохтук туттарга үөрэтии, бодоруһар үөрүйэбин сайыннарыы, тылын-өһүн сайыннарыар баҕатын үөскэтии, үөрэх дэгиттэр дьайыыларын (туох сыал-сорук туруорунан үөрэнэрэ, былаанныыра, тылын-өһүн хонтуруолланара, көннөрүнэрэ, билигин араас тылдьыттан, литератураттан БИЭ-ни (биллэрэр-иһитиннэрэр эйгэни), Интэриниэти киллэрэн туран сатаан ылар) - литератураны үөрэтии систиэмэтин, туттуллуутун туһунан билиини, тыл истилиистикэли уратыларын инэрии, тыл көстүгүн өтө көрөр, ырытар, тэнниир дьоһуру сайыннарыы, саха норуотун талааннаах дьонун интэриэһиргэтэргэ үөрэтии, тыл саппааһын байытыы, литературалыы нуорманы тутуһарга уһуйуу, литератураны сэргээн ааҕар киһини иитии сорууга турар, умсугуйан ааҕар, интэриэһиргиир көлүөнэни иитии ытык изспит.
6. Бырагырааманан саха литературатын уроуктарыгар	Үөрэх ис хоһоонун сүрүн өйдөбүллэрэ - Төрөөбүт литература -норуот олоҕун олоҕо, тыына –дьылҕата. Норуот сайдар, үүнэр, иннин диэки айанныыр кэскилэ. Үөрэнээччи үлэтин сүрүн көрүннэрэ - учуутал кэпсээнигэр эбии туох наадатын быһаарар, эбии информацияны көрдүүр, булар, быһаарар, тэннээн көрөр, түмүк онорор, тэннэ үлэлиир, сэргиир. Дьону кытта алтыһарга,

үөрэтиллэр билии, сатабыл	бииргэ үлэлииргэ эрчиллэр, дыарыктанар, уһуйулар. Билэр-көрөр сатабыл. Төрөөбүт литератураны үөрэтэргэ чопчу сыалы-соругу туруорунуу, ону ситиһэргэ көдүүстээхтик үлэлииргэ дьулуһуу, үөрэнээччи билиини бэйэтэ ыларга үлэлиир,-тэнниир, быһаарсар, дакаастыыр, санаатын сааһылаан тиэрдэр, аахпыттан, өйтөн суруйууну сатыыр, сатаан билиитин тиэрдэ сатыыр, тэннээһини, ырытыыны. холбооһуну. түмүктээһини, түмүк онорор.Бэйэни салайынар-дьаһанар сатабыл. Төрөөбүт литератураҕа тугу билэри-билбэти, тугу ситэри үөрэтиэхтээҕи арааран өйдөөһүн, үлэтигэр сөптөөх сыал-сорук туруорунар,үлэтигэр былаан оностор, бөлөххө үлэлиир дьоһурун сайыннаар,сыһыатын көннөрөр, былаанын толорор, билбити сатаан тиэрдэр,- саха литературатын уруктарыгар ылбыт билиини олоххо туһанар,учууталы кытта биир тэтимнэ үлэлииргэ, сыанатын чуолкайдыырга үлэтин туһулуур, ырытар.Бодоруһар сатабыл.Дьону кытта бииргэ алтыһан үөрэнэр, үлэлиир араас ньыманы баһылааһын (пааранан, бөлөбүнэн, хамаанданан үлэлиир) сатаан санарар, кэпсиир дьоһурун сайыннаар, бөлөххө сатаан үлэлииргэ, бэйэтин санаатын тиэрдэргэ дьулуһар, аудитория иннигэр биллэри, иһитиннэри онорор, атын үөрэнээччи санаатын истэр, дьүүллэхэр.Тус санааны, сыһыаны сайыннары сатабыла. Төрөөбүт литератураны үөрэтии суолтатын өйдөөһүнэ, үөрэнээччи үөрэххэ баҕатын күүһүрдэр, саха литературатын суолтатын өйдүүр, саха литературата олоххо суолталааһын билэр.Үрдүкү сүһүөх оскуолаҕа саха литературатын үөрэтии ис хоһооно үөрэх хаамытыгар сатабылы-үөрүйэҕи олохсутууга (метапредмет) уонна бары биридимизккэ туох сыал-сорук турарыгар тирэҕирэр. Бодоруһуу кэмпитиэнсийэтигэр тылынан уонна суругунан кэпсэтии култуурата, оҕо сааһыгар дьүөрэлээн күннээҕи олоҕор араас эйгэҕэ тылы таба туттуу үөрүйэҕэ киирэр. Оҕо туох соруктаах бодоруһара, кэпсэтии кэмигэр үөскээбит быһыыны-майгыны сөпкө сыаналыыра, кэпсэтэр киһитин тылын-өһүн өйдүүр, онуоха сөптөөх сыһыаны булан кэпсэтэрэ көстүөхтээх.Тыл уонна литература үөрэҕин кэмпитиэнсийэтигэр үөрэнээччи литература туһунан билиитэ, саха литературата хайдах сайдарын, туттулларын өйдөөн көрүүтэ; сүрүн литэрэтиирэлии нуорманы тутуһуута; тыл баайын ханатыыта; араас тылдыты сатаан туһаныыта киирэр.Ытык өйдөбүл (культуроведческая) кэмпитиэнсийэтигэр төрөөбүт литература төрүт култуураны көрдөрүү биир көрүнэ буолара, литература норуот устуоруйатын кытта ыкса сибээстээҕэ; саха литературатын дыкти уратыта киирэр.Бырагыраамаҕа үөрэнээччи тугу билиэхтээҕэ эрэ буолбакка, тугу сатыахтааҕа-оноруохтааҕа (коммуникативно-деятельностный подход) ыйыллар. Саха литературатын үөрэтиигэ үөрэнээччи тугу сатыахтааҕар-оноруохтааҕар (коммуникативно-деятельностный подход) ордук болҕойуу, үөрэх сатабылларын инэрэр (метапредметные результаты) хайысханы тутуһуу, тылы-өһү күннээҕи олоххо дьүөрэлээн туттуу тылы таба туттарга (функциональная грамотность) сүнкэн суолталаах.Сананы-инэни толору баһылааһын бэлиэтэ: бодоруһууга үөрэх дэгиттэр дьайыылара (санарар сана араас көрүнүн сатаан туттуу, табаарыстарын, аҕа саастаах дьону кытта бодоруһуу; тылынан уонна суругунан сананы сөпкө өйдөөһүн; саныыр санааны сааһылаан кэпсээһин; тылга-өскө сөптөөх нуорманы, сизри тутуһуу); билэр-көрөр сатабыл (сүрүнү булуу, холобурдааһын, ситимнээх
----------------------------------	--

		толкуй, дакаастааһын, араас источниктан наадалаах матырыяалы булуу, наардааһын); тэринэр-дьаһанар сатабыл (сыалы-соруу сөпкө туруоруу, сатаан былаанныра; сатаан хонтуруолланара, көннөрүнэрэ). Үөрэнээччи саҥаны-ингэни толору баһылааһына, саҥарар саҥатын тупсарыта саха литературатын тутулун уонна араас түгэннэ хайдах туттулларын билиигэ тирэҕирэр. Үөрэх хаамытыгар оҕо тылы ырытыы үөрүйэҕэр эрэ буолбакка, тыл култууратыгар үөрэниэхтээх. Ааҕы араас көрүнүн сатыахтаах, тиэкини литэрэтиирэлиин нуорманы уонна тыл-өс сиэрин тутуһан сатаан сыымайдыахтаах, көннөрүүхтээх. Онон саха литературата сүрүн оскуолаҕа үөрэтии үөрэнээччи уопсай култууратын таһыма үрдүүрүгэр олук ууруохтаах. Төрөөбүт литератураны үрдүкү сүһүөх оскуолаҕа үөрэтии ис хоһоонун сүрүн хайысхалара: - бодоруһуу культурата; - литература тутуах салааларын туһунан уопсай өйдөбүл; - сурук культурата: таба суруйуу уонна сурук бэлиэтэ; -бэйэ дакылаат оноруута; -аудитория иннигэр санааны холкутук тиэрдии; - ситимнээх саҥаны сайыннарыы (тиэкис туһунан сүрүн өйдөбүл).
7. кылааска литературатын биридимэтин сүрүн ис хоһооно	10 саха	10 кылааска төрөөбүт литератураны үөрэтии ис хоһооно: НОРУОТ ТЫЛЫНАН УУС-УРАН АЙЫМНЬЫТА С.А.Зверев-Кыыл Уола «Айхал эйиэхэ, Аар тайҕа!» (3 чаас). Олонхо-тойук сааныра. Айар тыл төрүт үгэстэрэ. Айымньыга Ийэ айылҕа дыктилээхэй умсулҕана. Этилибит төлкөлөөх тыллар суолталара. Бэйиэт бастын айымньыта. П.А. Слепцов-Ойуунускай «Дьулуруйар Ньургун Боотур» (6 чаас). Олонхо – бухатыыр айыы аймаҕын көмүскээн геройдуу охсуһуутун көрдөрөр эпическэй айымньы, саха фольклорун кылаан чыпчаала. Олонхо фантастиката. Олонхо темата, сюжета, сүрүн геройдара. Айыы бухатыра – киһи бастын идеала. Олонхо идеята, сүрүн матыыба киһи аймах сырдык санаатын кытта дьүөрэлэһиитэ. Олонхо поэтиката, баай талым тыла, олуктара. САХА УУС-УРАН ЛИТЕРАТУРАТА А.Я.Уваровскай «Ахтылар» (3 чаас). Айымньы суруллубут историята, жанра. Саха сириин XIX үйэтинээҕи олохун дьиннээх туоһута. Тыйыс айылҕаны, дьон уустук сыһыанын уус-ураннык сийилээһин. Истиил уратыта. А.Е.Кулаковскай – Өксөкүлээх Өлөксөй «Ойуун түүлэ» (5 чаас). Аан дойду норуоттарын сыһыаннарын күөнүгэр саха норуотун инники дьылҕатын, олох тупсар суолун туһунан ааптар санаалара. Ойуун уобараһын суолтата. Поэма сүрүн санаалара уонна билигин кэм. Поэт чакчы бөлөһүөк буоларын дакаастабыла.

«Саха интеллигенциятыгар сурук» (2чаас). Сурук өй-санаа өттүнэн үрдүк таһыма. Аан дойду саныыр санаатын көрдөрүүтэ. Наука, цивилизация – сайдыы суола. Үөрэбинэн кыайыы. Киһи аймах сайдыытын суола.

В.В.Никифоров-Күлүмнүүр «Манчаары» драма (4 чаас). Маннайгы сахалыы дыраама.Суруллубут историята. Уһуктуу тиэмэтэ. Манчаары бөҕө санаата, охсуһуута. Олох суута. Ааптар сүрүн уобараһы арыйар уратыта. Манчары монологун суолтата. Айымньы романтическай тыына.

И.М.Гоголев-Кындыл «Манчаары» (быһа тардыылар). Легендарнай дьоруой уобараһа. Боростуой норуот үтүө сыһыана. Төрөөбүт дойдуга ааспат ахтылбан. Көңүл иһин охсуһуу. Манчаары күүстээх санаата. Сэһэн олуктарын суолталара.

А.И.Софронов –Алампа «Олох оонньуура» (4 чаас). Драма философскай-этическэй санаалара. Майгы-сигили, бэйэ дьылбатыгар, тулалыыр эйгэбэ эппиэттээх буолуу проблематын көтөбүү. Дьол уонна сор. Драма уус-уран ситиһиитэ.

«Дьаданы Дьаакып» (3 чаас). Дыраама тыла-өһө. Олох сэһэннэрэ. Дьаданы уонна баай. Сүрүн дьоруой тыла-өһө. Айымньы билигини кэмнэ суолтата.

Н.Д.Неустроев «Куһаҕан тыын» (4 чаас). Олох суолтатын , сыалын-соругун туһунан санаа. «Муммут» киһи уобараһа. Айымньы жанрын уратыта. Тыл-өс элэгэ, сүлүһүнэ. «Иэдээннээх күлүү» (трагикомедия).

П.А.Слепцов-Ойуунускай «Кыһыл Ойуун» (4 чаас). Ааптар, Кэм уонна Киһи. Үтүө-Мөкү сыһыанын көрдөрүү. Киһи аймах мунур баҕата туоларыгар эрэл санаа. Реализм ханалытылаах романтизмы кытта дьүөрэлэһиитэ. Символ уобарастар.

А.А.Иванов-Күндэ (1 чаас) Төрөөбүт дойду суолтата. Дьикти кэрэ айылҕа субу баардыы көстүүтэ. Тылы байытыы.

К.О.Гаврилов-Тыа оҕото (3 чаас) Чабылхай патриот аймньыллара. Норуот олоҕун сыныйан, диригинник билэрэ көстүүтэ. Саха прозатын саҕаланыыта. Норуот майгыта, итэҕэлэ, өйө-санаата.

С.С.Яковлев – Эрилик Эристиин «Маарыкчаан ыччаттара» (4 чаас). Уһулуччу талааннаах суруйааччы, олонхочут. Саха Островскайа. Төрөөбүт норуотун туһугар туруулаһыыта. Баай ис хоһоонноох айар үлэтэ. Гражданскай сэрии содула. Маарыкчаан ыччаттарын үтүө холобурдара.

Г.В.Баишев – Алтан Сарын «Кыһыл өрт» (2 чаас). Саха тылын күүһүн, илбиһин тутуу. Бэйиэмэ сонун өрүтэ. Баттаммат норуот өрө туруута. Ийэ тыл этигэн кыаҕын күүһүрдүүтэ.

Н.Е.Мординов-Амма Аччыгыһа «Сааскы кэм», «П.А.Ойуунускай» (7 чаас). Уран тыл ууһа. Энциклопедия – арамаан.Саха сиригэр буолбут уларыһыылар. Саха ыалын балаҕанна олоруута. Убай, быраат истин сыһыана. Мемуар жанра. Саха норуотун чулуу Киһитин туһунан ахтыы суолтата.

Д.К.Сивцев-Суорун Омонлоон «Сайсары». (4 чаас). Холбоһуктааһын норуот экономическай, политическай олоҕор, өйүгэр-санаатыгар, ис туругар дьайар күүһүн көрдөрүү. Драма проблематын билигини кэмнэ өйдөөһүн. Автор сүрүн уобарастарын социальнай тииптэр

	уонна ураты дьылжалаах дьон быһыытынан арыыйыта. Драма үгүс өрүттээх конфлига, уустук композицията. В.М.Новиков-Күннүк Уурастыырап поэмата (4 чаас). Уһуктубут кыраай дьолун-соргутун тойуксута. Айылжа нарын-намчы хартыыната. Киһи кэрэ иэиитин, айылжаа истин сыһыанын хоһуйуу. Дьүөрэ дорҕоону таба туттуу. Олох үөрүүтүн, ийэ айылжа абыланын тыл күүһүнэн биэрийи. С.Р.Кулачиков – Эллэй «Өкүлүүн », «Бырастыылаһыы». (3 чаас). Автор олох оччотооһу историческай көстүүлэрин хомуур уобараска түмэн көрдөрөр сатабыла. Айымньылар жанрдарын уратылары, лирическэй геройдара, композициялара. Айымньылар гражданскай героикалара, ураты метафоралара. И.Д.Винокуров – Чабылжан «Москватаағы хоһоонор», «Герой туһунан ырыа» (3 чаас). Лириичэскэй дьоруой. Сүүһүнэн омук сүбэтин сөллүбэт модун түмүгэ. Улуу Москубаны уруйдааһын. Ырыа буолбут бастын хоһоон. Дьоруой ыччакка үтүө холбура. Хоһоон судургу тыла-өһө. Н.М.Заболоцкай-Чысхаан «Экзамен иннигэр», «Кыыс үөрүүтэ» (6 чаас). Төрөөбүт дойдуга уларыыһылар. Сэрийи кэннинээҕи устудьуоннар олохторун көрдөрүү. Кэпсээн сүрүн дьоруойа. Быһылааннаах түбэлтэ. Айымньы суруллубут кэмэ. Ийэ уонна оҕо. Е.С.Сивцев – Таллан Бүрэ «Уолун Эрилик» (4 чаас). Бэйиэт айар олоһун сүрүн айымньыта. Сүрүн дьоруой норуот туһугар охсуһуута. Уолан Эрилик дьылжата. Бэйиэмэ суруллубут устуоруйатын уратыта.Саха поэзиятын уопсай хартыыната. И.Е.Слепцов – Арбита «Долгуннар» (3 чаас). Бэйиэмэ саха тылын баайын үөрэтэргэ суолтата. Истиил уратыта, сатабыла. Омоним рифмата.Бэйиэмэ сайдыы суолугар суолтата.																					
8. 10 кылааска тиэмэнэн былаан торума	<table><tr><th>№</th><th>Түһүмэхтэр</th><th>Чааһа</th></tr><tr><td>1.</td><td>Кирийи</td><td>1</td></tr><tr><td>2.</td><td>Норуот тылынан уус-уран айымньыта</td><td>9</td></tr><tr><td>3.</td><td>Саха уус-уран литературата</td><td>87</td></tr><tr><td>4.</td><td>Хотугу норуоттар литературалара</td><td>3</td></tr><tr><td>5.</td><td>Литература теорията</td><td>2</td></tr><tr><td></td><td>Барыта</td><td>102</td></tr></table>	№	Түһүмэхтэр	Чааһа	1.	Кирийи	1	2.	Норуот тылынан уус-уран айымньыта	9	3.	Саха уус-уран литературата	87	4.	Хотугу норуоттар литературалара	3	5.	Литература теорията	2		Барыта	102
№	Түһүмэхтэр	Чааһа																				
1.	Кирийи	1																				
2.	Норуот тылынан уус-уран айымньыта	9																				
3.	Саха уус-уран литературата	87																				
4.	Хотугу норуоттар литературалара	3																				
5.	Литература теорията	2																				
	Барыта	102																				

АННОТАЦИЯ
рабочей программы
по предмету «Якутская литература» в 5, 6,7, 9, 11 классах
базовый уровень

Используемый УМК:

Е.М. Поликарпова, Н.И. Филиппова, У.М. Флегонтова. Төрөөбүт литература: 5 кылааска үөрэнэр учебник-хрестоматия 1-2 чаастаах/Дьокуускай: Бичик, 2016с.

Е.М. Поликарпова, Л.Ф. Молюкова, С.Г. Олесова. Төрөөбүт литература: 6 кылаас. үөрэнэр учебник-хрестоматия.—Дь., 2016 с. 1 чааһа. 2 чааһа.

Уопсай үөрэхтээһин тэрилтэлэригэр үөрэх кинигэтэ. У.М. Флегонтова, С.Г. Олесова, С.К. Колодезников. Дьокуускай. Бичик. 2016 с. 1, 2 чааһа

Е.М. Поликарпова, Н.Г. Никитина, Н.И. Филиппова, В.Р. Шишигина. Төрөөбүт литературата. 9 кылаас. 1-2 чааһа. Уопсай үөрэхтээһин тэрилтэлэригэр үөрэх кинигэтэ. Дьокуускай. Бичик. 2016 с

Н.И. Филиппова, Г.А. Захарова, С.Г. Олесова, А.Ф. Саввинова. Саха литературата 11 кылаас. 1-2 чааһа. Уопсай үөрэхтээһин тэрилтэлэригэр үөрэнэр кинигэ. Дьокуускай. Бичик. 2018 с

. Нормативнай докумуоннар: -Төрөөбүт литература: үлэлиир бырагыраама: (ааптардар: Е.М. Поликарпова, У.М. Флегонтова.- Дьокуускай: Бичик, 2016 с.-Саха Өрөспүүбүлүкэтин үөрэҥин мин-э. Бэдэрээссийэ үөрэххэ судаарыстыбалыы ыстандаардын ирдэбиллэригэр, Хотугулуу-Илинни норуоттар тылларын, култуураларын үнүстүүтүн үлэһиттэрин чинчийиилэригэр уонна Саха Өрөспүүбүлүкэтин Төрүт оскуолаларын чинчийэр-научнай үнүстүүт оскуолаҕа саха тылын үөрэтии араас сыллааҕы бырагыраамаларыгар тирэҥирэн оноһуллубут;

- «Саха Өрөспүүбүлүкэтин тылларын туһунан» Саха Өрөспүүбүлүкэтин Үрдүкү Сэбиэтэ 1992 с алтынньы 16 күнүгэр ылыммыт сокуона;

- Федеральный закон от 29 декабря 2012 г. № 273-ФЗ «Об образовании в Российской Федерации» (с изм. и доп. от 02.03.2016 г. № 46-ФЗ);

- Примерная основная образовательная программа для начального общего, основного общего, среднего общего образования, одобренная решением Федерального учебно-методического объединения по общему образованию. Протокол от 08 апреля 2015 г. № 1/15;

- Закон Республики Саха (Якутия) «Об образовании в Республике Саха (Якутия)», принят Государственным Собранием (Ил Тумэн) РС (Я) 15.12.2014 1401-3 №359-V;

Орто, үрдүкү сүһүөх оскуолаҕа саха литературатын үөрэтии сыала-соруга:

- төрөөбүт литератураны ис сүрэхтэтин ытыктыырга, араас эйгэҕэ, түгэннэ бодоруһуу үөрүйэҕэр, аныгы уопастыбаҕа сизри-майгыны тутуһууга иитии; төрөөбүт тыл литература кэрэтин инэриин.

- үөрэххэ, күннээҕи олоххо төрөөбүт литератураны олохтоохтук туттарга үөрэтии; бодоруһар үөрүйэҥин сайыннарыы, тылын-өһүн сайыннарар баҕатын үөскэтии, үөрэх дэгиттэр дьайыыларын (туох сыал-сорук туруорунан үөрэнэрэ, былаанныыра, тылын-өһүн хонтуруолланара, көннөрүнэрэ, билинни араас тылдьыттан, литератураттан БИЭ-ни (биллэрэр-иһитиннэрэр эйгэни), Интэриниэти киллэрэн туран сатаан ылар)

- литератураны үөрэтии систиэмэтин, туттуллуутун туһунан билиини, тыл истиилистикэли уратыларын инэриин, тыл көстүгүн өтө көрөр, ырытар, тэнниир дьоһуру сайыннарыы, тыл саппааһын байытыы, литэрэтиирэли нуорманы тутуһарга уһуйуу, литератураны сэргээн ааҕар киһини иитии соруга турар, умсугуйан ааҕар, интэриэһиргиир көлүөнэни иитии ытык иэспит.

Бырагырааманан саха литературатын уруоктарыгар үөрэтиллэр билии, сатабыл:

Үөрэх ис хоһоонун сүрүн өйдөбүллэрэ - Төрөөбүт литература - норуот олоҕун олоҕо, тыына —дьылҕата. Норуот сайдар, үүнэр, ситэр кэскилэ. Үөрэнээччи үлэтин сүрүн көрүннэрэ - учуутал кэпсээнигэр эбии туох наадатын быһаарар, эбии информацияны көрдүүр, булар, быһаарар, тэннээн көрөр, түмүк онорор. Дьону кытта алтыһарга, бииргэ

үлэлииргэ эрчиллэр, дьарыктанар, уһуйулар, хомулар. Билэр-көрөр сатабыл. Төрөөбүт литератураны үөрэтэргэ чопчу сыалы-соругу туруорунуу, ону ситиһэргэ көдүүстээхтик үлэлииргэ дьулуһуу, үөрэнээччи билиини бэйэтэ ыларга үлэлиир,-тэнниир, быһаарсар, дакаастыыр, санаатын сааһылаан тиэрдэр, аахпыттан, өйтөн суруйууну сатыыр, сатаан билиитин тиэрдэ сатыыр, тэннээһини, ырытыыны. холбооһуну. түмүктээһини, түмүк онгорор.Бэйэни салайынар-дьаһанар сатабыл. Төрөөбүт литератураҕа тугу билэри-билбэти, тугу ситэри үөрэтиэхтээҕи арааран өйдөөһүн, үлэтигэр сөптөөх сыал-сорук туруорунар,үлэтигэр былаан онгостор, бөлөххө үлэлиир дьоһурун сайыннаар,сыһыатын көннөрөр, былаанын толорор, билбити сатаан тиэрдэр,- саха литературатын уруктарыгар ылбыт билиини олоххо туһанар,учууталы кытта биир тэтимнэ үлэлииргэ, сыанатын чуолкайдыырга үлэтин туһулуур, ырытар.Бодоруһар сатабыл. Дьону кытта бииргэ алтыһан үөрэнэр, үлэлиир араас ньыманы баһылааһын (пааранан, бөлөбүнэн, хамаанданан үлэлиир) сатаан сангарар, кэпсиир дьоһурун сайыннаар, бөлөххө сатаан үлэлииргэ, бэйэтин санаатын тиэрдэргэ дьулуһар, аудитория иннигэр биллэри, иһитиннэри онгорор, атын үөрэнээччи санаатын истэр, дьүүллэхэр.Тус санааны, сыһыаны сайыннарыы сатабыла. Төрөөбүт литератураны үөрэтии суолтатын өйдөөһүнэ, үөрэнээччи үөрэххэ баҕатын күүһүрдэр, саха литературатын суолтатын өйдүүр, саха литературата олоххо суолталааһын билэр.Үрдүкү сүһүөх оскуолаҕа саха литературатын үөрэтии ис хоһооно үөрэх хаамыытыгар сатабылы-үөрүйэҕи олохсутууга (метапредмет) уонна бары биридимизккэ туох сыал-сорук турарыгар тирэҕирэр. Бодоруһуу кэмпитиэнсийэтигэр тылынан уонна суругунан кэпсэтии культурата, оҕо сааһыгар дьүөрэлээн күннээҕи олоҕор араас эйгэҕэ тылы таба туттуу үөрүйэҕэ киирэр. Оҕо туох соруктаах бодоруһара, кэпсэтии кэмигэр үөскээбит быһыыны-майгыны сөпкө сыаналыыра, кэпсэтэр киһитин тылын-өһүн өйдүүрэ, онуоха сөптөөх сыһыаны булан кэпсэтэрэ көстүөхтээх.Тыл уонна литература үөрэбин кэмпитиэнсийэтигэр үөрэнээччи литература туһунан билиитэ, саха литературата хайдах сайдарын, туттууларын өйдөөн көрүүтэ, сүрүн литэрэтиирэли нуорманы тутуһуута, тыл баайын ханатыыта, араас тылдыгы сатаан туһаныыта киирэр.Ытык өйдөбүл (культуроведческая) кэмпитиэнсийэтигэр төрөөбүт литература төрүт култуураны көрдөрүү биир көрүнэ буолара, литература норуот устуоруйатын кытта ыкса сибээстээҕэ, саха литературатын дыкти уратыта киирэр. Бырагыраамаҕа үөрэнээччи тугу билиэхтээҕэ эрэ буолбакка, тугу сатыахтааҕа-оноруохтааҕа (коммуникативно-деятельностный подход) ыйыллар. Саха литературатын үөрэтиигэ үөрэнээччи тугу сатыахтааҕар-оноруохтааҕар (коммуникативно-деятельностный подход) ордук болҕойуу, үөрэх сатабылларын инэрэр (метапредметные результаты) хайысханы тутуһуу, тылы-өһү күннээҕи олоххо дьүөрэлээн туттуу тылы таба туттарга (функциональная грамотность) сүңкэн суолталаах.Сананы-ингэни толору баһылааһын бэлиэтэ бодоруһууга үөрэх дэгиттэр дьайыылара (сангарар сана араас көрүнүн сатаан туттуу, табаарыстарын, аҕа саастаах дьону кытта бодоруһуу, тылынан уонна суругунан сананы сөпкө өйдөөһүн, саныыр санааны сааһылаан кэпсээһин, тылга-өскө сөптөөх нуорманы, сиэри тутуһуу); билэр-көрөр сатабыл (сүрүнү булуу, холобурдааһын, ситимнээх толкуй, дакаастааһын, араас источниктан наадалаах матырыйаалы булуу, наардааһын); тэринэр-дьаһанар сатабыл (сыалы-соругу сөпкө туруоруу, сатаан былаанныыра; сатаан хонтуруолланара, көннөрүнэрэ).Үөрэнээччи сананы-ингэни толору баһылааһына, сангарар санатын тупсарыыта саха литературатын тутулун уонна араас түгэннэ хайдах туттууларын билиигэ тирэҕирэр. Үөрэх хаамыытыгар оҕо тылы ырытыы үөрүйэҕэр эрэ буолбакка, тыл культуратыгар үөрэниэхтээх. Ааҕыы араас көрүнүн сатыахтаах, тиэкиһи литературалыы нуорманы уонна тыл-өс сиэрин тутуһан сатаан сыымайдыахтаах, көннөрүөхтээх. Онон саха литературата сүрүн оскуолаҕа үөрэтии үөрэнээччи уопсай культуратын таһыма үрдүүрүгэр олук ууруохтаах.

Орто. үрдүкү сүһүөх оскуолаҕа «Саха литературата» биридимизти үөрэтии түмүгэ:

Саха литературатын оскуолаҕа үөрэтии кэмигэр ытык өйдөбүллэри (*личностные результаты*) инэриии түмүгэ:

1) литература баайа, кыаҕа, күүһэ – бу омук баайа, кыаҕа, инники кэскилэ буоларын өйдүүр; ийэ тыл киһи изиийитэ уһуктар, өйө-санаата, айар-тутар дьоһура сайдар эйгэтэ буолар диэн итэҕэйэр;

2) төрөөбүт литература үйэлээх үгэһин, этигэн кэрэтин ытыктыыр, киэн туттар, харыстыыр, тылын-өһүн сайыннарарга дьулуһар;

3) ылбыт билиитигэр, тылын баайыгар тирэҕирэн саныыр санаатын холкутук тиэрдэр; сангарар санатын кэтээн көрөн сөптөөх түмүк оностор.

Үөрэх сатабылларын (*метапредметные результаты*) инэриии түмүгэ:

1) сангарар сана бары көрүнүн баһылааһын:

Истии (аудирование) уонна ааҕы:

- тылынан иһитиннэриини сөпкө өйдөөһүн (бодоруһууну, тиэкис тиэмэтин, сүрүн санаатын; сүрүн уонна эбии иһитиннэриини);

- литераура араас жанрын сатаан ааҕы;

- араас иһитиннэриини сатаан булуу, биллэрэр-иһитиннэрэр эйгэни, Интэриниэти киллэрэн туран;

- чопчу литературнай тиэмэҕэ матырыйаалы наардааһын; иһитиннэриини бэйэ көрдөөн булуута, ону сатаан тиэрдии;

Санарыы уонна сурук

- истибит эбэтэр аахпыт айымньытын тиэкиһин кылгатын быһаарар (былаан, кэпсээн, кэниспик);

- аахпыт, истибит айымньытыгар тус санаатын сатаан этэр

- дьону кытта кэпсэтиригэр кэпсэтии сиэрин тутуһар; сөпкө туттан-хаптан алтыһар;

- үөрэх хаамыытыгар, күннээҕи олоххо тылын-өһүн хонтуруолланар; сыһатын-халтытын булан көннөрүнэр; суруйбут тиэкиһин көннөрөр, тупсарар;

- табаарыстарын иннигэр туран кылгас иһитиннэриини, дакылаат, эрэпэрээт онорор; араас тиэмэни дьүүллэһиигэ көхтөөхтүк кыттар.

2) ылбыт билиитин, сатабылын, үөрүйэҕин күннээҕи олоххо туһанар; төрөөбүт литературатын көмөтүнэн атын биридимизттэри үөрэтэн билии ылар; нуучча, омук тылларын, литэрэтиирэни үөрэтиригэр саха литературатыгар үөрэммитин алтыһыннарар.

3) дьону-сэргэни кытта бодоруһарыгар, кыттыгас үлэҕэ, тыын суолталаах тиэмэни дьүүллэһиигэ кэпсэтии сиэрин, төрүт культураны, литератураны кытта дьүөрэлээн туттар.

Тустаах үөрэх биридимизтин үөрэтии түмүгэ:

- айымньы – уус тыл уран айыыта. Уус-уран тыл айымньыга суолтатын, ойуулуур-дьүһүннүүр күүһүн билэр;

- уус-уран айымньы олоѳу хоһуйар уратытын өйдүүр;
- уус-уран айымньыны таба өйдөөн кудуччу ааѳар;
- аахпыт айымньыларын сүрүн ис хоһооннорун билэр, толору ырытар;
- талааннаах олонхоһуттар, тойуксуттар олохторун билэр.хоһоонунан айымньыны уонна кэпсээнтэн быһа тардыыны билэр;
- литература үс көрүнүн араарар, быһаарсар, ырытар;
- айымньы тематын, сүрүн санаатын сыаналыыр, билэр;
- уус-уран ньыма арааһын быһаарар, чопчулуур;
- айар дьоѳура сайдыбыт;
- уус-уран айымньыны төһө сөбүлээбитин быһаарсар

Үөрэнээччи тылын сайдыыта:

- уус-уран айымньыны уонна тизкиһи өйтөн ааѳар;
- уус-уран айымньы тылын туттан сиһилии, талан, кылгатын кэпсиир;
- айымньы туһунан ыйытыыга толору эппиэттиир;
- талбыт тематыгар остуоруйа,таабырын, кэпсээн, өйтөн суруйуу онорор;
- аахпыт айымньытын, киинэ, спектакль туһунан санаатын этэр;
- суруйааччы олоѳор уонна айар үлэтигэр суруйарга холонор.

Үөрэх бэдэрээссийэли төрүт (базиснай) былааныгар олоѳуран, саха оскуолатын орто, үрдүкү сүһүөѳөр төрөөбүт литератураны үөрэтиигэ:

Кылаастарынан: 5кыл.- 1 ч. (34 ч), 6 кыл.- 1 ч.(34 ч), 7 кыл.- 1 ч. (34ч.), 9 кыл.- 1 ч.(34 ч), 11 кыл – 3 ч (102 ч.)

УМК для учителя. (Учуутал туһанар эбии матырыйаала)

В.Б.Окорокова «Саха литературата үйэлэр кирбиилэригэр» Дь.2000с., Е.М.Поликарпова «Литература уруога – айар улэ» Дь.1987с., В.Б.Окорокова «Саха литературата (абитуриенна көмө)» Дь.1999с., М.А.Попова «Саха литературатыгар тирэх өйдөбүллэр»Дь.1999 с.У.М.Флегонтова. Литература кэрэһиттэрэ. 10-11 кыл. Дь.2006 с; Писатели земли Олонхо. Биобиблиографический справочник. Я.2000 г., В.Семенова,В.Окорокова.Биир кэлим эксээмэн тургутуктара.Дь.2004., Д.И.Чиркочева, В.Б.Окорокова.Саха тылыгар уонна литературатыгар биир кэлим экзамен.Дь.2013 с. Айымньы түһүлгэтэ 5 кыл. Е.М. Поликарпова,Н.И.Филиппова, У.М Флегонтова. Бичик 2015 с., П.В.Максимова,Н.Н.Тобуруокап,,Н.И.Филиппова.Саха лит-та.11кыл.Дь.2006с, В.Семенова,В.Окорокова. Биир кэлим эксээмэн тургутуктара.Дь.2004., Д.И.Чиркочева, В.Б.Окорокова.Саха тылыгар уонна литературатыгар биир кэлим экзамен.Дь.2013 с.2018с